MAGYARORSZÁGI KLINGSOR A MONDÁBAN

BÖLCSÉSZETDOKTORI ÉRTEKEZÉS

IRTA

HIENZ ÁRMIN

BUDAPEST

1909

MAGYARORSZÁGI KLINGSOR A MONDÁBAN

BÖLCSÉSZETDOKTORI ÉRTEKEZÉS

IRTA

HIENZ ÁRMIN

BUDAPEST

1909

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

ELŐSZÓ.

Az első ösztönzést munkám megírására egy utazáson nyertem, amikor egyetemi tanulmányaim első évében Thüringiában, Wartburgban jártam. Wartburg dísztermében látható Moritz von Schwind híres festménye, mely a wartburgi dalnokversenyt ábrázolja. A szemlélőnek, különösen, ha Magyarország a hazája, nyomban feltünik «Klingsor von Ungerland» alakja, ki a levegőben jön s visszarettenti a diadalmasan előre nyomuló Wolfram von Eschenbach-ot. Még jobban lebilincselte érdeklődésemet a Szent Erzsébet szobájában lévő mozaik díszítés, mely Klingsort egymagában ábrázolja, a mint a csillagokból Szent Erzsébet születését kiolvassa. Klingsort, ki ülő helyzetben van ábrázolva, a középkori jós fantasztikus ruhája fedi, arcát hosszú, fehér szakáll köríti s alakja körül e felirat olvasható: «Video stellam lucentem supra Hungariam.» Mindez egyre jobban ösztönzött arra a kérdésre, hogy kicsoda voltaképen ez a «Klingsor von Ungerland». S minthogy nem találtam sehol kielégítő választ, magam igyekeztem a közvetlen forrásokból felvilágosítást szerezni. Kutatásom mind szélesebb és szélesebb körben mozgott, amivel együtt járt a tárgy iránt való érdeklődésem fokozódása is, és több éven át a legkülönbözőbb könyvtárakban folytatott kutatásom után végül eljutottam azokhoz az eredményekhez, melyeket a következőkben adok elő.

I. A KLINGSOR-MONDA.

«Klingsor von Ungerland» alakja ismeretes a mondai[1] wartburgi dalnokversenyből. Ez a monda, melynek keletkezése ma sincs teljesen felderítve,[2] a középkorban igen el volt terjedve s általánosan történeti eseménynek[3] tekintették. Nagy elterjedésének s igazi történeti tényekkel[4] való egybefonódásának az lett a következménye, hogy Klingsort is hosszú időn keresztül történeti alaknak fogták föl.

Csak az újabb kutatások során bizonyúlt be, hogy itt csak mondával van dolgunk, melyet mind e mai napig sem tudunk semmiféle történeti környezetbe beilleszteni.

[1] Wenck Károly (Älteste Geschichte der Wartburg von den Anfängen bis auf die Zeiten Hermann's I. [Die Wartburg, ein Denkmal deutscher Geschichte u. Kunst. 27—46. l.] Berlin 1907.) okiratilag bizonyitja (39. l.), hogy a dalnokverseny, legalább a mondában meghatározott időben — 1206 vagy 1207 — nem történhetett meg, mivel Wartburg csak 1224 óta lett a thüringiai tartománygrófok székhelye és kedves tartózkodási helye.

[2] V. ö. Heinrich Rückert, Leben des h. Ludwig, Landgrafen in Thüringen, Gemahl's der h. Elisabeth. Leipzig 1851. 106. l. — Wegele, Annales Reinhardbrunnenses (Thür. Geschichtsquellen I. köt.) Jena 1854. XXII. l. — Karl Simrock, Der Wartburgkrieg. Stuttgart u. Augsburg 1858. 317. l. — Karl Lachmann, Jen. allgem. Lit. Zeit. 1820. 96. sz. 299 l. és Kleinere Schriften zur deutsch. Philologie. Berlin 1876. 142. l. — Hugo Winckler, Die babylon. Geisteskultur in ihren Beziehungen zur Kulturentwickl. der Menschheit. Leipzig 1907. 125. l.

[3] V. ö. a különböző thüringiai krónikákat, melyekről később még szó lesz.

[4] Erzsébet királykisasszonynak, II. Endre leányának, a későbbi szent Erzsébetnek születésével.

1. A monda legrégibb forrásai.[1]

A legrégibb tudósításokat «Klingsor von Ungerland»-ról az úgynevezett *wartburgdalok* tartalmazzák, a wartburgi dalnokversenyről szóló ismert monda rímes feldolgozása.[2] Ez a költemény, melyet Lachmann[3] egy «meistersingerisches Volkslied»-nek nevez, hét különböző részből áll, melyeket csak laza kötelék fűz össze s különböző időpontokban a XIII. század első[4] felén belül keletkeztek kibővítés és megnagyobbítás útján. Külsőleg is megnyilvánul a keletkezési mód abban, hogy a kéziratok terjedelmük, a versszakok egymásutánja s szövege tekintetében lényegesen különböznek egymástól.[5]

A költemény első részében Heinrich von Ofterdingen, ki a dalnokversenyben[6] legyőzetett, de ezt nem akarja elismerni, «Klinsôr ûȥ Ungerlant»-hoz — ez itt a neve — akar folya-

[1] A következőben igyekeztem, a mennyire csak lehetséges, időrendben haladni.

[2] A wartburgi dalnokverseny még nem teljes szövege s egyes töredékei közölve vannak: Goldast, Parænetica 381. ll.; Wiedeburg, Ausführliche Nachricht von einigen alten teutschen poetischen Manuskripten. Jena 1754. 55. ll.; Bodmer, Sammlung von Minnesingern aus dem schwäbischen Zeitpunkte. Zürich 1758. II. köt. 1. ll.; Docen, Miscell. I. köt. 115. ll.; altd. Mus. I. köt. 642. ll.; II. köt. 192. l.; v. d. Hagen, Minnesinger, deutsche Liederdichter des XII., XIII. u. XIV. Jahrhunderts. Leipzig 1838. II. köt. 3. ll.; III. köt. 170. ll.; 330. l.; Zeitschr. f. d. Altertum XII. köt. 515. ll. — Az első teljes kiadást rendezte: Aug. Zeune, Der Krieg auf Wartburg. Berlin 1818. — Utána: Lud. Ettmüller, Der Singerkriec uf Wartburg. Ilmenau 1830. — Lukas, Über den Krieg von Wartburg (Abhandl. d. kön. deutsch. Gesellsch. zu Königsberg) Königsberg 1838. — Az utolsó, legjobb kiadás: Karl Simrock, Der Wartburgkrieg. Stuttgart u. Augsburg 1858.

[3] V. ö. Jen. allgem. Lit. Zeit. 1820. 96. sz. 299. l. és Kleinere Schriften 142. l.

[4] Az újabb kutatások szerint ezen dalok közűl a legrégibbek — a rejtvényverseny — 1230 körül keletkeztek. V. ö. Ernst Martin, Der Minnesang in Thüringen u. der Sängerkrieg auf Wartburg [Die Wartburg, ein Denkmal deutsch. Geschichte u. Kunst. 167—180. l.] Berlin 1907. 177. l.

[5] L. Ernst Martin i. m. 177. l.

[6] Heinrich von Ofterdingen és Walter von der Vogelweide az osztrák herceg és a thüringiai tartománygróf kiválóságai fölött vitatkoznak.

modni, hogy döntsön az ügyben, mert úgy mond: «dem ist diu tugent in Österrîch erkant.»[1] A tartománygrófnő közbenjárására elfogadják aztán Heinrich von Ofterdingen ajánlatát s fölszólítják, hogy hozza el Klingsort. Ezzel aztán végződik is az első rész (1—24. vsz.). A második részben már Klingsor maga lép fel (25—114. vsz.), a nélkül azonban, hogy megtudnók — ellentétben a későbbi mondával — miképen hozta el Henrik s hogyan jutottak mindketten a Wartburgba. Klingsor ezután versenyre kel Wolframmal az ismeretes rejtvényversenyben[2] s végül, miután kimerült s azt gondolja ellenfeléről, hogy bűbájos ereje van,[3] előhívja Nasion[4] ördögöt, hogy már most ez küzdjön tovább Wolframmal. Nasion megjelenik, de végül mégis meg kell futamodnia, mikor Wolfram keresztet vet. Klingsorhoz visszatérve, ezeket jelenti a mesternek:

«bî dem ich was, daz ist ein engelîcher man,
er streich für sich die lenge und ouch die breite.
Dâ von kum ich niht mêre dar, wil ich mit dir gedingen:
du muost dar selbe zuozim varn:
er ist sô kluoc, du kanst dich müelîch des bewarn,
dir müeze an dînen êren misselingen.»[5]

A harmadik részben (115—131. vsz.) újra Klingsorról van szó, mikor egy szellem, kit a mennyből kiutasítottak, de aki

[1] 23. vsz. — Egyszerűség kedvéért a wartburgdalok versszakait mindig Simrocknak a wartburgdaloknak fenn említett kiadásában adott egymásutánja szerint idézem, minthogy a dalok egymásutánja a különböző kéziratokban nem mindenütt egyező s minthogy Simrocknál minden egyes versszaknál pontosan meg van jelölve, hogy minden kéziratban hol található az illető strófa.

[2] Szó van: halhatatlanságról, élet s halálról, a bűnös megtéréséről, isten megnyilatkozásáról, hatalmáról, fenségéről, valamint a megváltó irgalomról, melynek részesévé lett az emberiség Jézusnak emberré válása által.

[3] V. ö. 107. vsz.:

«Swer dich wil haben in leigen pfliht,
Wolfram, der waltet guoter witze niht,
die kunst von Astronomie ist dir gemeine.»

[4] «Lohengrin»-ben «Nasarus»-sá torzítva.

[5] 114. vsz.

nem lett a pokol lakója,[1] egy khald levelet dob oda neki, mely heves kifakadásokat tartalmaz a papság kapzsisága ellen, hogy fordítsa le németre. Utoljára Klingsor a hatodik részben (151—173. vsz.) szerepel még egyszer, a hol Wolframmal dalversenyre kelve, egy kalandos történetet mond el. Az eredeti verseny elintézésének módjáról, amiért pedig Heinrich von Ofterdingen Klingsort valójában elhozta, tulajdonképen semmit sem tudunk meg a költemény folyamán. Egyetlen egyszer — a Wolframmal való verseny alkalmával — (92. vsz.) figyelmezteti ugyan Henrik Klingsort, ő azonban nem fogadja szavát, hanem e szavakkal végez vele:

«Heinrich von Ofterdingen swîc:
ich wil dir vinden schoene strâȥe und ebenen stîc,
ob du mich dîner sache laeȥes walden,
So daȥ wir gewinnen nimmer zorn
ze Düringen von dem landes herren hôch geborn
und ouch des vürsten hulde wol behalden.» [2]

Egyebet aztán egy szót sem tudunk meg a verseny kimeneteléről.

Hogyan rajzolja már most a monda ezen legrégibb alakja Klingsor-*t?*

Klingsor tudós és bölcs ember, ki igen jártas a bűvészetben és asztrológiában:

«Nu merket wârheit unde sin,
daȥ ich von hôher künste ein meister pfaffe bin
uȥ zwênzec künicrîchen her gepferret.» [3]

«Nigromanzîe weiȥ ich gar,
astronomîe nim ich an dien sternen war;» [4]

«Swie vil ich an den sternen las, . . .» [5]

[1] Mint Klopstock «Abadonna»-ja. — Azonkívül v. ö. Grimm, Deutsche Mythologie. IV. kiad. Berlin 1875. 823. l.
[2] 94. vsz.
[3] 78. vsz.
[4] 75. vsz.
[5] 47. vsz.

Gazdag, széleskörű ismereteit messzi utazásain gyűjtötte:

«Ze Pârîs guote schuole ich vant,
zuo Constantinopel ist mir wol erkant
der kern von kunst ûʒ meister pfaffen sinne;
Ze Baldac ich ze schuole kam
wand ich ze Babilône hôhe kunst vernam;» [1]

Bűvös erejének ő is tudatában van:

«Von Babilône Basiant,
der mit sînen listen an den sternen vant,
wie man ûʒ kupfer klâreʒ golt gewinnet,
Der ist ein blâfuoʒ ûf der vart:
mîn hôhiu kunst im stîget für in valken art:» [2]

«Der meister wênic ist bekant,
den eʒ sî kunt, wan einer, derst in Kriechenland,
der ander in der Babilônien rîche;
In Ungerlant, dân ist ir niht,
wan ich bin hie;» [3]

Pogány volt (162. vsz.: Ich bin ein heiden her gewesen), később Mohamed híve (102. vsz.: driu jâr ich diende in Machemetes minne), de végtére több helyen hangsúlyozza egész határozottsággal keresztyén voltát:

«an dem gelouben kan mich nieman swachen.» [4]

«Ich hân durch mîne kristenheit
der edeln meide sun verlobt, deich niemer lüge gezer:» [5]

Mind ennek dacára, úgy látszik, még mindig gonosz szellemekkel szövetkezik; hatalma van rajtuk, fel tudja idézni Nasion

[1] 102. vsz.
[2] 103. vsz.
[3] 76. vsz.
[4] 104. vsz.
[5] 162. vsz.

ördögöt s Wolframhoz küldi (107. vsz. s köv.). Hazája Magyarország, illetőleg Erdély, hol gazdag jövedelme van:

«Driu tûsent mark in Ungerlant, die hân ich von den rîchen:
welle ich die habe vor dir sparn,
wilt du mit mir gein Sibenbürgen varn,
sô müeze Got an saelden mir geswîchen.»[1]

Még két más helyen is hangsúlyozza kifejezetten Klingsor magyar hazáját:

«In Ungerlant, dân ist ir niht,
wan ich bin hie.»[2]

«Bin ichz Klingsôr ûz Ungerlant,...»[3]

Látjuk tehát, hogy a wartburgdalokban Klingsorról még kevés szó van, de mindazonáltal már itt megtaláljuk az egész későbbi «Klingsor von Ungerland»-mondának kiinduló pontjait. Hogy ez a fejlődés lassanként hogyan ment végbe, hogy miképen keletkeztek a wartburgdalok félreértett vagy rosszúl értelmezett helyeiből nem ritkán a mondának különböző változatai, mindezt még elég alkalmunk lesz látni a források további vizsgálása folyamán.

A legrégibb wartburgdalok (29. vsz. s köv.) folytatásának, sőt bizonyos tekintetben átalakításának fogható fel a *Lohengrin*[4] bevezetése; itt ezeket olvassuk a 62. l. 2289—2294. s.:[5]

[1] 33. vsz.

[2] 76. vsz.

[3] 160. vsz.

[4] Lohengrin, ein altdeutsches Gedicht, herausgegeb. von Ferdinand Gloeckle u. J. Görres.

Heidelberg 1813.

Lohengrin, ein altdeutsches Gedicht, herausgegeb. von Heinrich Rückert.

Quedlinburg u. Leipzig 1858.

Martin Ernő szerint (v. ö. i. m. 177. l.) a Lohengrin 1290 körül keletkezett.

[5] A Rückert-féle kiadásban. Ugyanez olvasható a Gloeckle- és Görres-féle kiadás 58. lapján; minthogy a Rückert-féle kiadás a szöveg közlésében megbízhatóbb és pontosabb, ennek az alapján idézek.

«Klingzor sprach: mins enen ûren sîn (a Parzival «Clinschor»-jának) schrîber was,
nach sînem tôde warf er vil ze rôste.
Mîn en der wart von Rôme gesant
ze einer gibe dem künege rîch in Ungerlant,
der selbe wart Klingzôr nâch ieme genennet:
den selben nâmen hân ouch ich.»

Hogy e sorokat csak költői alkotásnak s nem talán Klingsor hiteles történeti genealogiájának kell tekintenünk, nem vonható kétségbe s könnyen felismerhető, de mindazáltal talán bizonyságául szolgálhat annak, hogy «Klingsor von Ungerland»-ot nem azonosították Clinschorral, a parzivalbeli gonosz bűvészmesterrel, mert akkor egyáltalán nem is lett volna értelme, hogy e sorokat hozzátegye a szerző.[1]

A wartburgdalok mellett Klingsor legrégibb említői Hermann Damen és Dietrich v. Apolda vagy latinúl: Theodoricus de Thuringia v. Thuringus. E két ember tanuságának igen fontos szerepe van a «Klingsor von Ungerland» kérdésében, mert mind Dament, mind Detrét a következő időkben sokáig Klingsor történeti léte leghitelesebb és legmegbizhatóbb bizonyságának tekintették.

Hermann Damen, kinek élete szintén a XIII. század második felébe esik, egyszersmind első forrásunk, ki a dalnok-költő Klingsorról tudósításokat közöl. Miután egyik költeményében[2] egy nehány költőt felsorol, kiknek létezéséről biztos adataink vannak s kik előtte éltek vagy kortársai voltak, a 11-ik sorban így folytatja:

«Wolfram unde Klinsor, genant von Ungerlant,
diser zweier tichte ist meisterlich erkant.»

[1] A Lohengrinnel kapcsolatban megemlítem egy későbbi átdolgozását is: a «Lorengel»-t (a bécsi piarista-kollegium egy kézirata alapján közölte E. Steinmeyer a Zeitschr. f. d. Altert. XV. köt. 181—244. l.) Ebben a költeményben úgy mellékesen Klingsor is föllép, anélkül azonban, hogy fontosabb szerep jutna neki s bővebben volna róla szó.

[2] L. v. d. Hagen, Minnesinger, deutsche Liederdichter des XII., XIII. u. XIV. Jahrhunderts. Leipzig 1838. III. köt. 163. l. 4.

Ezek Damen azon verssorai, melyeket a történeti Klingsor kérdésében oly sokszor idéztek. Hogy mit kell róluk tartanunk, erről majd később lesz szó, most csak mint forrásra mutatunk rá.

Detrének Szent Erzsébet életét tárgyaló műve [1] a Klingsormondára nézve azért különösen fontos, minthogy itt lép fel először történeti hagyományok keretében. Detre életleirása eszerint első szeme a többé-kevésbé megbízható történeti források láncolatának, mely mélyen benyúlik az újabb korba s épen ezért föltétlenül szükséges Detre művénél valamivel tovább időznünk.[2]

Az erfurti dominikánus Theodoricus Thuringus 1289-ben [3] írta művét. Tudósításai különböző eredetre mennek vissza és saját adatai szerint [4] a következő források teszik alapját:

1. libellus de dictis quatuor ancillarum,[5]
2. marburgi Konrád levele,[6]
3. két sermo, melyek egyike Ottó dominikánustól származik, a másik egy névtelen szerzőtől,
4. különböző krónikák,
5. szájhagyomány.

[1] Theodoricus Thuringus, Vita S. Elisabethae ap. Henr. Canisii lectiones antiquæ ed Jac. Basnage. Antverpiæ 1725. Tom. IV. pag. 113—152.

[2] G. Börner, Zur Kritik der Quellen für die Geschichte der h. Elisabeth (Neues Archiv f. ält. deutsche Geschichtskunde. XIII. kötet, 433—515. l.)

[3] V. ö. prol. pag. 116. squ.

[4] Prol. pag. 116:

«Oblata sunt mihi quædam scripta de prædictis, videlicet Libellus de dictis quatuor ancillarum eius confectus, Littera quoque Magistri Cunradi de Martburg [Marburg]..., legi præterea sermonem fratris Ottonis de Ordine Prædicatorum et cuiusdam alterius alium sermonem..., respexi etiam Chronica scripta diversorum..., interrogavi personas antiquissimas et veraces.

[5] ap. Mencken, Script. rer. Germ. Lipsiae 1728. Tom. II. pag. 2007—2034.

[6] ap. Kuchenbecker, Analecta Hassiaca. Marburg 1735. IX. p. 107—147.

A két első irat teljesen ránk maradt; a két sermo az itt megjelölt formában nem maradt ránk;[1] a fölhasznált krónikákat még nem sikerült teljes határozottsággal kimutatni.[2]

A ránk maradt források alkotják a «vita» gerincét; összehasonlítással eldönthető, hogy mit vett át ezekből. Belső okok folytán kénytelenek vagyunk, egyébb részeket a Detre által megnevezett, de ránk írásban megörökítve nem maradt emlékeknek tulajdonítani.[3] A mi még ezenkívül megmarad, a hagyomány rovására kell írnunk. Ide tartoznék Börner szerint[4] Klingsor szereplése is s ezen állítás ellen semmi nyomós okot nem lehet felhoznunk. *Eszerint a* Klingsor-*ról szóló, írásban megörökített legrégibb közlés nem-történetinek bizonyul.* Detrének ezen Szent Erzsébet életét tárgyaló eredeti művét egy reinhardsbrunni barát hozzátoldásokkal kibővítette, de a mi feladatunk szempontjából e bővítés nem jöhet tekintetbe.[5] Klingsorról szóló legrégibb írásbeli közlésképen alább közölni akarom Dietrich egész tudósítását szószerint, hogy aztán később csak a monda kibővítéseire szoríkozhassam. Detre következőképen ír:[6] «In hujus [Hermanni Landgravii Thuringiæ] palatio et familia fuerunt sex viri milites, nataliciis non infimi, ingenio excellentes, honestate morum virtuosi, cantilenarum confectores summi, sua certatim studia efferentes. Habitabat tunc in partibus Ungariæ, in terra, quae Septem Castra vocatur, nobilis quidam et dives, trium millium marcarum annuum habens censum, vir Philosophus, litteris et studiis saecularibus a a primævo aetatis [Pray-*nál hiányzik: a primaevo aetatis, a helyett: optime*] imbutus, Nigromantiæ et Astronomiæ scien-

[1] V. ehhez ö. Labán Antal, Az Árpádházi Szent Erzsébet-legendák irodalmunkban. Budapest 1907. 14. l.

[2] V. ö. Börner i. m. 473. ll.

[3] V. ö. Börner i. m. 475. l. s köv.

[4] i. m. 485. l. s köv.

[5] E hozzátoldások egyenként is olvashatók: Mencken, Script. rer. Germ. Tom. II. pag. 1987—2006. — A bővített vita-t Pray is kiadta: Georgius Pray, Vita S. Elisabethæ viduæ nec non B. Margaritæ virginis. Tyrnaviæ 1770.

[6] Canisius először említett kiadásában pag. 118; a Pray-féle kiadásben előforduló eltérő szövegrészeket mindenkor pontosan megjelölöm.

tiis nihilominus eruditus. Hic magister, nomine Clyncsor [*Supplementa*: Clinsor, Pray : Klynsor], ad dijudicandas prædictorum virorum cantiones [Pray : *causationes*] in Thuringiam per voluntatem et beneplacitum Principum est adductus. Qui, antequam ad Lantgravium introisset, nocte quadam in Isenach sedens in area [Pray : *janua*] hospitii sui astra magna diligentia intuitus est. Tunc rogatus a his, qui aderant, ut, si qua secreta perspexisset, ediceret, respondit: «Noveritis, quod hac nocte nascitur Regi Ungariæ filia, quæ Elizabeth nuncupabitur, et erit sancta, tradeturque hujus Principis filio in uxorem, de cujus sanctitatis præconio exultabit et exaltabitur omnis terra». — Ecce, qui per Balaam ariolum incarnationis suæ prænuntiavit mysterium, ipse per hunc praeelectæ famulæ suæ Elizabeth prædixit [Pray : *benedixit*] nomen et ortum.»

Detre a dalnok vagy költő Klingsort egy szóval sem említi; ezzel szemben ő az első, aki Klingsorral megjósoltatja a Szent Erzsébet születését. A szerző egyáltalában csak arra szorítkozik, a mi okvetlenül tárgyához tartozik, anélkül, hogy a kisérő mellékkörülmények tárgyalásába bocsátkoznék.

Teljesen Detre «vitá»-ján alapul a *Szent Erzsébet életéről szóló első német költemény is.* E költemény eddig két kiadásban jelent meg: első ízben Graff[1] adta ki az ő «Diutiska»-jában; később Rieger[2] pedig több addig ismeretlen kézirat alapján[3] egy új, sokkal gondosabb kiadást rendezett sajtó alá. A költemény meglehetősen darabos német párversekben van írva s Rieger[4] szerint 1297 körül, tehát a XIII. század fordulóján keletkezett; tehát mint forrás már kora szerint is a Detre-féle életrajz után következik. Szerzője ismeretlen; csak annyit tudunk a nyelv, verselés s a rímelés alapján, hogy egyszersmind az

[1] Eines Ungenannten: Die heilige Elisabeth, mitgeteilt aus einer Handschrift des grossherzoglich-hessischen Archiv's zu Darmstadt von E. G. Graff (Diutiska I. 343—489. l.) Stuttgart u. Tübingen 1826.

[2] Das Leben der Heiligen Elisabeth vom Verfasser der Erlösung. Herausgegeb. von Max Rieger. Stuttgart 1868.

[3] Rieger i. m. 4. l.

[4] i. m. 59. l.

«Erlösung»-nak [1] s Bartsch [2] szerint talán a «Marien-Himmelfahrt»-nak [3] is a szerzője.

E közlésben semmit sem tudunk meg Ofterdingen legyőzetéséről s Klingsor útjáról — tehát épúgy mint Dietrichnél, — ellenkezőleg a hét bölcs mester száma már teljes, minthogy Klingsort is meghivták az udvarhoz. Klingsor Eisenachba megy azonban még anélkül, hogy varázsszerekhez folyamodnék s itt egy jó szállást keres.[4] Általában egész lénye még igen egyszerű s lehetőleg minden démoni vonástól menten van ábrázolva. Szó van itt részletesen asztronómiai ismereteiről [5] s aztán az is igen terjedelmesen van leírva, hogy miként olvassa ki a csillagokból Szent Erzsébet születését.[6] Amit tehát ebben a költeményben Klingsorról megtudunk, lényegében azonos a Detre előadásával; az egyedüli külömbség a kettő között az: hogy a költemény mindent kiszínez és körülményesen rajzol, amit latin mintája pár szóban ad elő.

Közeli rokona egymásnak két következő forrásunk is: *Szent Lajos élete* [7] és az *Annales Reinhardbrunnenses*.[8] Mindkét forrás ugyanegy ősforrásra megy vissza: a latin, de ránk nem maradt «vita Ludovici»-ra, mely viszont az újabb kutatások szerint «Bertold»-nak, Szent Lajos udvari papjának annaleseire s Dietrich Szent Erzsébet életrajzának válogatott fejezeteire megy vissza; keletkezését az 1308—1314. évek közötti dőre tehetjük s keletkezésének helye kétségtelenűl a reinhards-

[1] L. Rieger fejtegetéseit kiadásának előszavában.

[2] Karl Bartsch, Der Dichter der Erlösung (Pfeiffer-féle Germania VII. köt. 1—43. l.) 34. l.

[3] Zeitschr. f. deutsches Altertum. V. köt. 515—564. l.

[4] V. ö. 220. vsz. s köv. — Itt, valamint a továbbiakban is Rieger kiadása szerint idézek.

[5] V. ö. 201. vsz. s köv.

[6] V. ö. 233—287. vsz.

[7] Das Leben des Heiligen Ludwig, Landgrafen in Thüringen, Gemahl's der heiligen Elisabeth. Herausgegeb. von Heinrich Rückert. Leipzig 1851.

[8] Annales Reinhardbrunnenses. Herausgegeb. von Franz X. Wegele (Thür. Geschichtsquellen I. köt.) Jena 1854.

brunni kolostor.[1] Bővebbet nem mondhatunk e «vita Ludovici»-ról; különben is igen eltérőek a nézetek e mű mivoltáról.

E latin «vita Ludovici»-nak német forditása már most a fenn nevezett «Szent Lajos élete» című mű. A fordítást salfeldi Kődiz Frigyes eszközölte, ki rektora volt a reinhardsbrunni kolostori iskolának; keletkezési ideje 1314—1323 közé esik.[2]

A mi a Klingsor-mondát illeti, itt már különböző átalakulásokat és továbbfejlesztéseket tüntet fel: A dalnokok az ismert versenyen harcra keltek egymással, s ennek következtében nagy lett közöttük a gyülölködés. Ofterdingent el akarják pusztítani; e célból kockajátékra csábítják s sikerül is nekik hamis kockákkal maguk részére szerezni meg a bajnokságot s Henrik eljátsza az életét.[3] Erre a tartománygrófnő köpenyege alá menekül s «Klingsor von Ungerland»-ra hivatkozik. Egy évi haladékot adnak neki, hogy Klingsort döntő bíróul elhozhassa. Ofterdingen erre Ausztriába megy, a hol pártfogója, Lipót herceg, pénzzel s ajánló levéllel látja el. «sunderlich gab her im gute behulfliche brife an meister Clingesor der do zu der zit wonte in Ungern zu den Siben burgen unde was edele wol geborn unde gar riche, wanne er hatte dri tusint marc jerlichin zu zinse. her was ouch ein behendir philosophus unde ein wol gelertir man in werltlichin kunstin: sunderlich was her wol erfarn in astronomien unde in der swarzin kunst. zu deme quam der vorgenante Aftirding...» Klingsor megvigasztalja Ofterdingent s megigéri, hogy segítségére lesz, de az elutazást a kitűzött határnap előestéjéig folyton halogatja: «dar umbe der vorgenante Heinrich Aftirding nicht ein wenig besorgit was. uff di nacht quamen si beide kein Isenache von

[1] V. ö. Börner i. m. 49¹. l. — Azonkívül: Karl Wenck, Die heilige Elisabeth. Tübingen 1908. 44. l.

[2] V. ö. Börner i. m. 494. l.

[3] Leben des Heiligen Ludwig .... l. 9, 27: «nu was also groz haz undir on daz di fumfe in falschir listekeit uff erleiten daz si umbe di meisterschaft zu gewinne unde zu vorlisene met worfeln spele wolden. des gewunnen die fumfe met falschin worfeln Heinrich Aftirdinge di meisterschaft ...»

Ungern met der swarzen kunst in eines borgers hof, der hiz Hellegreve».[1]

Klingsornak ezt követő jóslásában Szent Erzsébet születéséről a szerző a legszorosabban csatlakozik Detréhez. Ezután a Klingsor és Wolfram közötti versenyről van szó. Klingsor Wolframmal szemben vereséget szenved s egy szellemet küld, hogy ellenfelével tovább küzdjön. Végül azonban ennek is meg kell hátrálnia Wolfram istenfélelme elől, mire Klingsor a következő éjtszakán az ördögöt küldi Wolframhoz, ki egy Gottschalk nevű polgárnál szállt meg, hogy kifürkéssze: vajjon laikus-e Wolfram? — Az ördög már most mindenféle asztronómiai kérdéssel faggatja Wolframot, melyekre ez nem tud megfelelni, mire az ördög gúnyos hahotára fakadva elhagyja, miután egy a hálószobában levő kőre izzó újjal e szavakat írta: «du bist ein leie schnippeschapp.» — Ezután újra Klingsorról van szó: «Alse daz nu geschach, do bat lantgrave Herman den vorgenanten meister Clingesor mit allem flize daz her bi om blebe, her wolde ome riche unde groze gabe gebin, abir he schemete sich sere daz her also obirwundin was von eime ungelartin manne unde wolde nicht bliben. des zoch her wedir heim zu den Siben borgen».[2]

Eddigi forrásainkkal összehasonlítva, már egész sor lényeges hozzátoldást találunk; ilyenek:

1. a hamis kockajáték;

2. Ofterdingen egy évi haladékot nyer, hogy Klingsort elhozza;

3. Ofterdingen utazása Lipót herceghez és Klingsorhoz;

4. Klingsor utazása Eisenachba, mely itt már a bűvészet segítségével történik ugyan, de a mellékkörülmények előadása nélkül;

5. úgy Klingsor, mint Wolfram szállásadója névvel van nevezve;

6. a szellem küzdelme Wolframmal;

7. Klingsor megbántva hazatér, hogy — az itt nincs elmondva.

[1] Leben des Heiligen Ludwig .... l. 10, 10 s köv.

[2] Leben des Heiligen Ludwig .... l. 13, 4 s köv.

Hogy ezek a toldalékok és bővítmények milyen eredetűek, azt kevés biztossággal vagy egyáltalán nem lehet megállapítani, már csak azért sem, minthogy a szóban forgó forrás forrásait nem ismerjük eléggé. Szent Erzsébetnek említett rímes életét, úgy látszik, nem ismeri a szerző vagy fordító, mert nem akadunk nála olyan helyre, mely egyenes vonatkozással volna a költeményre vagy tartalmilag hasonlítana hozzá. Ezzel szemben a szerző Detre műve mellett bizonyára ismeri a ránk maradt wartburgdalokat, talán többet is, mint a mennyiről ma tudomásunk van. A hamis kockajáték kétségtelenül nem egyéb, mint a wartburgdalok egy helyének[1] felreértett értelmezése, s igen csalogató az a föltevés, hogy a többi toldalék is ugyanarra a forrásra megy vissza. Hogy a wartburgi dalnokversenyről szóló költemény, a mint ma Simrock kiadásában[2] ismerjük, csak önkényes egymás mellé sorolása az egyes daloknak és töredékeknek, ismert dolog s nem zárja ki azt a gyanításunkat, hogy a dalok száma még nagyobb lehetett. Valamennyi régebbi krónika továbbá azt bizonyítja, hogy ezekben a dalokban a jóhiszeműleg föltett dalnokverseny alkalmával valóban énekelt dalokat látták.

Érdekes még a jelen forrásban az a tény is, hogy a Wolfram és Klingsor közötti versenyben nincs szó misztikus rejtvényekről. Az egész versenynek olyan színezete van, mintha egész közönséges theológiai disputátio folynék egy keresztyén s egy nem keresztyén írástudó között, a mint ilyen leírások igen gyakoriak a középkor elbeszélő irodalmában.

Az «Annales Reinhardbrunnenses» forrásairól már előbb szóltunk; voltaképen csak — ha terjedelmes is — kivonata az eredeti «Historiae Reinhardbrunnenses.» Az «Annales Reinhardbrunnenses» csak a magdeburgi érseki krónika alkatrészeként[3] maradtak ránk, ezért ezt a krónikát[4] a következőben teljesen

[1] L. 23. vsz.:

«Heinrich von Ofterdingen klaget,
daȥ man im lege in Dürengen ungelîche würfel für.»

[2] Karl Simrock, Der Wartburgkrieg. Stuttgart u. Augsburg 1858.

[3] V. ö. Wegele i. m. elősz. XIV. l.

[4] Chronica Pontificum et Archiepiscoporum Magdeburgensium (ap Wagenseil l. c. pag. 512 sqq.).

mellőzve csak e helyen említem meg. Pontosan, csaknem szóról-szóra ugyanarról értesítenek latinul az «Annales Reinhardbrunnenses», a mit előbbi forrásunk német nyelven mond el; ennek következtében nem szükséges, hogy tartalmával itt behatóbban foglalkozzunk.

A legközelebbi források, melyek mondánkat közlik, már a XV, század első felébe esnek;[1] ezek: Rothe János *thüringiai krónikája*[2] *s a második német költemény Szent Erzsébet életéről.*[3] Hogy ennek a költeménynek is, melynek költője nincs megnevezve, Rothe a szerzője, bizonyítja az előszó anakrosztikonja. Mindkét mű ugyanazon forrásból merít s a fővonásokban megegyezik.[4] Keletkezési idejüket 1434 köré tehetjük, minthogy Rothe halála ebbe az évbe esik s mindkét mű több helye arra mutat, hogy Rothe életének csak utolsó éveiben keletkezhettek. Eltérőek a vélemények arra nézve, hogy a két mű közül melyik a régebbi; Liliencron[5] a költeményt tartja régibbnek, még Witzschel[6] az ellenkező nézetet vallja. Minthogy Witzschel fejtegetéseit én meggyőzőbbeknek tartom, a következőben először a krónikára térek át.

Rothe János németül írt thüringiai krónikája — legalább a mennyiben Szent Erzsébet életét tárgyalja — apoldai Detre és az ú. n. «Historia Eccardiana»-ra[7] megy vissza. A «Historia Eccardiana» a «Historiae Reinhardbrunnenses»-en

[1] A mondát tartalmazza Wegele kiadása 109—114. l.

[2] Monachi Isenacensis, vulgo Ioannis Rohte, chronicon Thuringiae vernaculum, alias Isenacense vel Erfordiense dictum ap. Mencken, Script. rer. Germ. Lipsiae 1728. Tom. II. pag. 1633—1824.

Düringische Chronik des Johannes Rothe. Herausgegeb. von R. v. Liliencron (Thür. Geschichtsquellen III. köt.). Jena 1859.

[3] Auctor Rhythmicus, De vita S. Elisabethae, landgraviae Thuringiae ap. Mencken, Script. rer. Germ. Lipsiae 1728. Tom. II. p. 2033—2102.

[4] V. ö. is Liliencron i. m. elősz. XXV. l.

[5] L. Liliencron i. m. elősz. XXIX. l.

[6] L. Aug. Witzschel, Über das Leben der heiligen Elisabeth von Johannes Rothe (Zeitschr. des Ver. f. thür. Geschichte u. Altertumskunde. VII. köt. 359—418. l.) Jena 1870. 382. l. s köv.

[7] I. G. Eccardus, Historia genealogica principum Saxoniae superioris. Lipsiae 1722.

és az ú. n. «Historia Pistoriana»-n[1] alapúl, mely utóbbi viszont a «Historiae Reinhardbrunnenses»-re és a Dietrich-féle «vita»-ra megy vissza.[2] Eszerint végeredményben a Rothe-féle krónika forrásai ezek: Detre «vita»-ja és a «Historiae Reinhardbrunnenses», melyek az «Annales Reinhardbrunnenses»-ben maradtak ránk.[3] Ha krónikánkat a forrásokkal egybevetjük, azt találjuk, hogy Rothe szorosan csatlakozik forrásaihoz, különösen a bő Annalesekhez. Krónikájának itt számba jövő részei eszerint a legnagyobb mértékben hasonlóak a Szent Lajos életét tárgyaló mű német fordításának megfelelő fejezeteihez. Mindazáltal van a kettő között egy lényeges különbség: úgy látszik, hogy Rothe nagyobb gondot fordít előadásmódjára, minek következtében több pontban részletezőbb is. Így már Klingsor személyéről is többet tud mondani, mint minden elődje: «Diz geschach yn Ungirn, zcu den Sibinborgin, Do meister Clinsor wonete by deme Konnige von Ungirn, vnde synes hofis stetlichin phlag. Dessir meister waz eyn grossir wol gelartir man vnde eyn wisir, meister in den sibin frien kunstin, her waz eyn sternluger vnde konde an deme gesterne zcukunftige ding gesehin, vnde darumme hilt en der Konnig stetlichin by eme, her waz eyn meister in der swartzin kunst, vnde dy geiste mustin eme gehorsam sin. Vnde wuste dy verborgene schetze in der erdin, darumme hilt en der Konnig lieb, her waz gar eyn schoner man vnde eyn richir, Wan her hatte alle jar dri tusint marg silbirs von dez Konnigis wegin zcu gulde, vnde hilt synen hof alzo eyn grossír bischoff»,[4] . . . Rothe szerint az Eisenachba való utazás egy ágyon történik, melyet a szellemek a mester parancsára a levegőben röpítenek. Részletesen s körülményesen írja le Eisenachba érkezésüket, a

[1] Historia de Landgraviis Thuring. ap. Pistorius-Struve, Script. Tom. I. pag. 1296—1372.

[2] V. ö. Börner i. m. 501. l.

[3] V. ö. 21. ll. — Sem a «Historia Eccardiana»-ban, sem a «Historia Pistoriana»-ban nincs meg a mondánk.

[4] ap. Mencken, Script. rer. Germ. Tom. II. pag. 1608.

jövendölést és Klingsor szállását.[1] E mellett Rothe azon van, hogy elbeszélését kezdetétől végéig belső logikai összefüggésben adja elő, és ezért a verseny eldöntésére is rátér, melyet ő közöl először: «Landgrafe Herman begerte darnach von dem meister Clinsor, daz her den krig, omme dez willin her zcu eme kommen was, richtin wolde mit den sengern, Vnde daz geschach zcu Wartperg uf deme ritterhuse, Do sprach her vz in keginwertikeid dez genantin forstin vnde siner grafin vnde herrin, de vel vf der zeid zcu hofe kommen was, wy daz der tag queme von der sunnen, vnde wanne dy sunne daz ertriche nicht beluchte, so were keyn tag, vnde legete do der senger krig mit vel hobischin redin hen, alzo daz her Henrich von Aftirdingen by rechte behilt, vnde sunete do erin krig gutlichin, Do waz vndir den andirn allirmeist Wolfferam von Eschinbach wedir en, mit deme her sich sunderlichin mit dem gedichte ubin begonde.»..[2] Ezt követi a szokásos módon Wolfram versenye eleinte Klingsorral, aztán a szellemmel s végül az ördöggel otthon a szállásán: «Darnach so liez derselbe borger (Wolfram gazdája: «Gotschalg») den steyn mit der schrift vz der want brechin vnde in daz wassir werffin. — Alzo nun diz alzo von meister Clinsor wol vzgerichtit waz, Do nahm her vrloub von Landgrafin Hermanne vnde den andirn herrin, vnde dy gabin eme vel schoner cleynote, Vnde do slug her sich mit sinen knechten in dy bette, vnde fuer ewige alzo her kommen waz.»[3]

Tulajdonképeni hozzátoldás eszerint csak kettő van e Rothe-féle krónikában:

1. «Landgrave Herman begerte darnach . . . sunete do erin krig gutlichin».

2. «Vnde do slug her sich mit sinen knechten in dy bette, vnde fuer ewige alzo her kommen waz».

[1] pag. 1669: .... «in Henrichis Hellegrafin hof, der zcu Isenache an sente Georien (Georgien) tor lit zcu der linkin hant, also man uz der stat gehit».

[2] ap. Mencken, Script rer. Germ. Tom. II. pag 1699.

[3] ap. Mencken, Script. rer. Germ. Tom. II. pag. 1700.

A Szent Erzsébet életéről szóló második német költemény[1] pontosan ugyanazon forrásokon alapúl, mint az előbb tárgyalt krónika; de azért nem lehet azzal egy sorba helyezni s röviden pár szóval végezni vele. E forrás sajátossága kevésbé a monda ilyen vagy amolyan kibővítése — ámbár akad ilyen is — hanem inkább a monda sajátszerű előadása.

A költemény első része szól röviden a dalnokverseny különféle szereplőiről. Ez alkalommal így ír a szerző Klingsorról:[1]

«Do waes ein meister der hyes Klingesor,
In manchen kunsten wohl erfarnn,
An deme wolt der könig das nicht sparn,
Das Ime Got beschert hatte;
In seinem house er Inen bestatte,
Das er In seinen raet dae gieng;
Vnd woste ouch woll zukonftige ding
Zesagen von des hymmels loufte;
Der konig Inen also zu Ime koufte,
Das er von Ime hatte zu solde
Alle monat ein marck von golde,
Darzu kleidere vnd kostliche speyse,
Wan er was behend und weyse,
Das man von Ime In den tagen
In viel landen wuste zesagen.
— — — — — — — — — —
Wan er was ein wunder weyse man
Vnd nahm sich des gestirnsehens an
Vnd sagte zukonftige dynck
Vnd was man in dem lande beging,
Wan er kond ouch die schwartze kunst,
Damit er kriegt viell gunst
Des königs vnd ouch anderer leute
Die heylige schriefft kont er gedeute.»

Az osztrák herceg egy ajánló levelével útra kel Ofterdingen:

«Sucht vnd fand den meister klueg.
Zu den Syben burgen in der stadt;

[1] ap. Mencken, Script. rer. Germ. Tom. II. pag. 2035 sq.

Vor den meister er dae trat
Vnd offenbaret Ime die sache schier
Warumb er dae kommen wer.»[1]

Klingsor elolvassa az osztrák herceg leveleit s megvigasztalja Henriket, biztosítván őt támogatásáról. Henrik most előadja dalait,[2] melyek megnyerik a mesternek tetszését:

«Denn sie waren guetes synnes voll.
Er muste Ime ouch offenbar machen
Die manne seiner widersachen.»[3]

Klingsor Ofterdingent mindenféle szórakozással köti le a kitűzött határidőt megelőző napig, anélkül, hogy bárminő intézkedéseket tenne az elutazására. Henrik e miatt kétségbe esik s Klingsort — abban a hitben, hogy ez őt megcsalta — adott szavára emlékezteti. Klingsor újra vigasztalja:

. . . «wir kommen noch woll dar,
Wir wollen kurtzlich faren,
Du solt an mir nicht verzagen,
Wir haben starcke pferde und einen leichten wagen,
Die haben uns schnell dahin gezogen;
Du bleibst von mir vnbetrogen.»[4]

Este Klingsor Ofterdingennek álomitalt adat, s mihelyt álomba merült, ágyra fekteti:

«. . . auf ein bette tragen,
Dae wart er in eine decke geschlagen,
Dye was lydern vnd ouch feste;
Der Meister thet dae sein beste
Vnd legete sich zu Ime darein
Vnd hyes die geyste bereydt sein

[1] pag. 2040.
[2] pag. 2040:
«Lass mich hoeren dein geticht,
So kan ich mich darnach gericht».
[3] pag. 2040.
[4] pag. 2041.

Vnd sich gegen Eysenach furen
Vnd Inen nicht vnsanffte beruren
Vnd ouch in demselben gefert
Sie bringen zu dem besten wyrt,
Der in der Stadt irgend were;
Also furen Sie dahin gar schire,
In Helgreven hoeff das geschach,
Ehirdan der tag anebrach.»[1]

Mikor Ofterdingen felébred, oda van a csodálkozástól, midőn hirtelen Eisenachban találja magát. Nemsokára megérkezésüknek híre megy, s a várpalotában levő urak is megjelennek, hogy Klingsor mestert ünnepélyesen fogadják. Itt Eisenachban most jósolja meg Klingsor Szent Erzsébet születését s eljegyzését a tartománygróf fiával. A jóslásnak is gyorsan terjed a híre s nagy örömet kelt a Wartburgban. A tartománygróf is a városba lovagol udvari népével s Klingsort rábírja, hogy a Wartburgban látogassa meg:

«An deme andern tage des morgens frue
Meister Klingsor gein Wartburg kaem.»

Itt nagy tisztelettel fogadják s tiszteletére nagy lakomát adnak:

«Darnach als man hatte geessen
Vnd ein kleins darnach gesessen
Vnd mit den fursten gespracht
Vnd mancherley dedacht,
Wie es in Hungern stunde
Vnd wes der konig begunde,
Ob er mit den Heyden friede hielt,
Ob er ouch kriegt damit;
Warumb er Ine dae fragte,
Der Meister alles Ime das sagte;
Er nam vrlaub vnd gieng hinauss
Von dem muesshawse in dar richterhawss.
Als nu Meister Klingsor

[1] pag. 2041.

Von dem fursten gieng obir hor
Vnd nam fur sich die ding
Vnd auf das richterhawss dae gieng,
Vmb die er dahin kommen was,
Das hofgesinde lobet das,
Vnd wolte Heinrich von Afterdingen
Ledig machen mit seynem syngen;
Dae kaem vor Ine Wolferam
Von Eschebach, der was Ime gram.»[1]

Meglehetős részletességgel tárgyalja a költemény most Wolframnak először Klingsorral, majd a szellemmel, végül az ördöggel való versenyét; azután így folytatja:

«Meister Klingsor verschmehet die senger
Vnd wolt nicht mehir bleiben lenger;
Der Landgrave Ime seuberlichen gab
Vnd kostliche kleid; also schied er ab,
Mit grossem Dancke Er vrlaub nam,
Man wuste nicht wie er hinweg kaem.»[2]

Három év elteltével a tartománygróf követséget küld Endre magyar királyhoz, hogy megkérje Erzsébet kezét a tartománygróf fia számára. A követség Pozsonyba érkezik, a magyar király székvárosába, a hol Klingsor is helyet foglal a király tanácsosai közt. Klingsor itt pártfogolja a követek kérését azáltal, hogy a tartománygrófot s országát dicsérő beszéddel magasztalja.[3]

Az «Auctor Rhythmicus» költeményében a monda új lényegesebb toldalékokkal alig bővül. Új vonások:

1. Klingsornak havi 1 márka arany fizetése van;
2. az Eisenachba való utazás bőrből való takarón történik;
3. Klingsor megjelenik a magyar király tanácsosai között s támogatja a tartománygróf követeinek kérését.

Minden egyébb eltérés a monda eddigi alakjától nem te-

[1] pag. 2043 squ.
[2] pag. 2045.
[3] pag. 2046 squ.

kinthető hozzátoldásnak; ez mind inkább csak kisérlet a használt források egyes helyeinek költői kiszínezésére.

Rothe két művével tulajdonképen már lezárul a monda fejlődése.[1] Ugyan később is megtaláljuk közlését számos krónikában — a mint rövidesen majd látni fogjuk, — de továbbfejlődésről és továbbfejlesztésről voltaképen nem lehet szó. De a fejezet záradékául meg akarom még említeni *egy ismeretlennek németül írt thüringiai krónikáját*,[2] minthogy jobban beleillik ebbe a fejezetbe, mint a következő keretébe.

Hogy e krónika mikor keletkezett — nem tudjuk; az előszó sem nyujt erre vonatkozólag fölvilágosítást. Nyelve és tartalma arra mutat, hogy körülbelül ugyanabból az időből származhatik, mint Rothe thüringiai krónikája.

A 88. s köv. lapon olvassuk mondánkat is. Úgy látszik, hogy a szerző igen szorosan csatlakozik Rothe krónikájához, sőt elbeszélése talán kivonata e krónikának. Előadása Klingsorról és szerepléséről eszerint rövidebb és összevontabb, mint Rothe-nál, de tartalmilag teljesen fedi egymást a két előadás. Különben ez a forrás is tüntet fel egyes, ha nem is nagyon lényeges sajátszerűséget: Ofterdingent legyőzetése után utasítják, hogy ne Klingsort magát, hanem egy év leforgása alatt egy írásbeli itéletét hozza el;[3] ennek ellenére Klingsor mégis maga is megjelenik. Klingsor szállása is pontosabban meg van határozva, mint Rothe krónikájában.[4] Wolfram hálószobájából

[1] V. ö. Lud. Bechstein, Der Sagenschatz u. die Sagenkreise des Thüringerlandes. Hildburghausen 1835. 34—44. l.

Brüder Grimm, Deutche Sagen. Berlin 1816. 341—346.

Joseph Freiherr von Hormayr, Taschenbuch f. die vaterländische Geschichte. XXIX. köt. Leipzig 1840. 263—303. l.

Friedrich Müller, Siebenbürgische Sagen. Kronstadt 1857. 83. s köv. l.

Aug. Witzschel, Sagen aus Thüringen. Wien 1866. I. köt. 49—52. l.

[2] Chronicon Thuringicum, auctore ignoto, ap. Schoettgen et Kreysig, Diplomataria et script. hist. Germ. medii ævi. Altenburgi 1753. Tom. I. pag. 85—106.

[3] pag. 89: «..das her (Klingsor) das orteil vvspreche.... vnd gebe ome («Heinrich von Ofterdingen»-nek) das beschrebin.»

[4] pag. 89: «...keyn Isenach yn eines richin Borgers hoff, der hiez Hellegreffe, in den hoff, der sente Jorgen thore vnd deme nuwin thorme, da man die lute yn gefangen seczcit, allirnehist gelegin ist.»

azt a követ, melyre az ördög távozása közben az ismeretes szavakat írta, szerzőnk egy meghatározott vízbe dobatja.[1]

A fentebb bemutatott pár vonás az egyedüli, mit e thüringiai krónika ismeretlen szerzőjénél újnak mondhatunk. Minden esetre nem kell erre nagy súlyt fektetnünk, de a két utóbbi adatot talán felhozhatjuk annak a bizonyítékául, hogy a szerző pontosan ismerte Eisenach helyi viszonyait s ezek pontos rajzával emelni akarta elbeszélésének történeti hitelét.

2. A monda újabb forrásai.

a) A krónikások.

Az előbbi fejezetben a források megrostálásánál abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy az e forrásokra vonatkozó kritikai fejtegetések egész sorára támaszkodhattam. Azonban teljesen hiányoznak a bírálatok az e fejezetben tekintetbe jövő forrásokra vonatkozólag, úgy hogy a következőben teljesen magamra vagyok utalva. Ha összeállításom közben a legnagyobb pontosságot és alaposságot követem is, mégis igen könnyen megtörténhetik, hogy különösen az időrendi egymásután nem mindig helyes, minthogy e forrásokra vonatkozó ismeretem csak maguknak a forrásoknak az áttanulmányozásán s csak a számomra hozzáférhetővé vált kiadásokon alapúl, s az előszó valamint az itt-ott olvasható jegyzetek csak kevés felvilágosítással szolgálnak.

A XV. század végéről vagy XVI. század elejéről származik Gerstenberger *thüringiai-hesseni krónikája*;[2] szerzője 1457—1522. élt. E krónika 278. lapján mondánkat is közli s a szerző több helyen hivatkozik apoldai Detrére s thüringiai krónikákra.[3]

[1] pag. 89: «..da liss her (Wolfram gazdája) den steyn vssbrechin vnd on furin yn dy Horsil (a «Hörsel»-folyó Eisenach mellett) yn das wassir.»

[1] Wigand Gerstenberger (Vietor), Thüringisch-Hessische Chronik (Schmincke, Monimenta Hassiaca. 31—574. l.). Kassel 1747.

[3] V. pl. ö. 282. l.: «Alsus lesit man in den Doringer Croniken. Auch schribet es Her Diderich von Doringen prediger ordens, der dan sent Elisabet legenden beschreben hait.»

Hogy milyen thüringiai krónikákra gondol, közelebbről nem határozható meg, de mindenesetre csak azok lehetnek, melyeket az előbbi fejezetben már tárgyaltunk.

Legközelebbi forrásnak tekinthetjük a «*Cronica Sant Elisabet*»-ot,[1] mely Dietrich von Apolda «vita»-jának egy későbbi német fordítása.[2]

Ehhez időrendben Lindner János *pirnai barát közlése* csatlakozik;[3] műve 1529-ben vagy 1530-ban[4] keletkezett s életrajzi lexikon jellegű. Az 1458. l. nehány vonásban mintegy Klingsor életrajzát adja: Clingesor ein kunstreicher singmeister, erfarner sternseher, vnd ein groser schwarczkunstner, dem di bősen geister zu gebot stonden, hatte jerlich CCC margk soldes vom Kunige czu Ungern, in Sibenbürgen. Also zur zeit czweispalt under den Meistersängern jn Düringen zu Eisenach ervuchs: vvart er czu einem schiedsrichter geffoddirt, kam dar (vvonderlicher vveise) von geisten gefurt (MCC) och vvider omb, stifte sune vnter yhn, vveissagte dorch den aspect des Himels lavvfs Geburt vnd verlobunge sante Elisabet mit den Landgrafen Ludowick.»

Hasonló mű, talán az előbbivel egy időből való, de inkább tisztán kronológiai lexikon jellegű, a «*Chronicon Riddagshusanum*».[5] Itt a 78. l. ezt a rövid 1205-re vonatkozó megjegyzést olvassuk: «Clinghesor astronomus floruit».

Teljesen, csaknem szószerint megegyezően Rothe thüringiai krónikájával, adja Ursinus *thüringiai krónikájában*[6] Klingsor-

[1] Cronica Sant Elisabet, zu teutsch besagen ihr heyliges Leben... Gedruckt und vollendet in der löblichen Stadt Erffurth durch Matthes Maler. 1520.

[2] V. ö. Justi, Elisabeth die Heilige. Marburg 1835. 8. l. jegyz.

[3] Excerpta Saxonica, Misnica et Thuringiaca ex Monachi Pirnensis seu vero nomine Johannis Lindneri sive Tiliani onomastico autographo ap. Mencken, Script. rer. Germ. Tom. II. pag. 1447—1632.

[4] V. ö. Præf. Tom. II. p. XXIII.

[5] Chronicon Riddagshusanum ad annum usque MDVIII. continuatum, ap. G. G. Leibnitius, Script. Brunsvigensia illustrantes. Hanoveræ 1710. Tom. II. pag. 68—84.

[6] Adami Ursini Molybergensis Chronicon Thuringiæ vernaculum usque ad annum MCCCCC. cum apendicibus de Erfurto et Nordhusa absolutum anno MCCCCCXLVII. ap. Mencken, Script. rer. Germ. Lipsiæ 1730. Tom. III. pag. 1239—1359.

ról való közlését, ezért csak röviden akarom itt megemlíteni, anélkül, hogy behatóbb vizsgálat tárgyává tenném. Keletkezési idejét 1547 köré tehetjük.

Sem Senckenberg *thüringiai krónikája*,[1] sem Bangen *krónikája*[2] nem nyujtanak újat; egy időből valóknak látszanak. Tartalmilag nem különböznek lényeges pontokban sem egymástól, sem pedig már előbb említett mintáiktól, melyeket ugyan nem neveznek meg egész határozottsággal.

Rothe Jánosra és Bangenre viszont Toppius Endre[3] hivatkozik, a ki művének 59. lapján a wartburgi dalnokversennyel kapcsolatban Klingsort is említi.

Sagittarius,[4] kinek élete a XVI. század végére esik,[5] mondánkat szintén még mint hiteles történetet közli, habár tudatában van annak, hogy sok meseszerű vonással s elemmel elegyedett már.[6] A mi forrásait illeti, úgy látszik, hogy őket Rothe Jánostól kezdve koráig mind ismeri; különösen azonban Rothe János krónikáját tartja szem előtt. Az 585. l. nagyon sajnálja, hogy magát Spangenberg művét nem tekinthette meg s hogy csak egy Hanmann[7] által készített kivonatára volt kénytelen szorítkozni.

Tentzel[8] mondánkról szóló latin elbeszélésének alapjául Wagenseil[9] szövegét vette, melyet még kiegészít egyes mellékes

[1] Chronicon Thuring. ap. Senckenberg, Visiones diversæ de collectionibus legum Germ. Lipsiæ 1765. pag. 156. sqq.

[2] Johann Bangen, Thüringische Chronica. Mühlhausen 1599. 75. l. s köv.

[3] Andreas Toppius, Historia der Stadt Eisenach, verfasset anno 1660. Herausgegeb. von Christian Junker. Eisenach u. Leipzig 1710.

[4] Thüringische Geschichte aus den Handschriften D. Caspar Sagittarius gezogen. Chemnitz 1772. 585. l. s köv.

[5] V. ö. elősz. V. l. s köv.

[6] V. pl. ö. 593. l.: Von nun an (Klingsor Eisenachba érkezett) müssen wir die Leser um Verzeihung bitten, dass wir ein und den andern fabelhaften Umstand in unsere Erzählung einflüssen zu lassen nicht Umgang nehmen können.»

[7] Spangenbergről s Hanmannról később még szó lesz a mesterdalnokoknál.

[8] Wilhelmi Ernesti Tentzelii Supplementa Historiae Gothanæ. Jenæ 1702. Tom. II. pag. 519 s qq.

[9] Wagenseilről szintén később lesz még szó.

megjegyzésekkel a latin «vita Ludovici»-ból s Rothe thür. krónikájából. Újat ő sem mond.

Megint csak Wagenseilen s előbbi forrásunkon alapúl Falkenstein elbeszélése a wartburgi dalnokversenyről,[1] melyben ő még történeti eseményt lát. Klingsorról magáról e kevéssé hizelgő szavakat írja (668. l.): ... aber das schlimste[2] darbey ist, dass Meister Clingesore auch in dieser Bande begriffen, aber darbey ein leichtfertiger Bősewicht und gottloser Schwartz-Künstler gewesen.»

A forrásokat tovább kisérni fölfelé nem volna érdemes, mivel — a mint eddig is eléggé láttuk — minden későbbi forrás nem egyéb, mint egy előbbi már ismert forrásnak másolata, legjobb esetben kettőnek vagy többnek kompilációja. Ez időtől kezdve mondánk bennfoglaltatik — majd mint monda, majd azonban mint történeti esemény is — minden terjedelmesebb történeti műben, akár hazai, akár külföldi német, különösen thüringiai, műről van szó. Ezek pedig valamennyien nem mehetnek vissza más forrásokra, mint azokra, melyeket már ismerünk vagy a mesterdalnokoknál nem sokára meg fogunk ismerni.

Utolsónak mégis még egy hazai forrást akarok említeni, nem azért, mintha különös históriai értéke volna tárgyunkra nézve, hanem pusztán azon körülménynél fogva, hogy oly sokszor idézik s épen ezért okvetlenül nekünk is ismernünk kell. Wallaszky ugyanis az ő latin nyelvű magyar irodalomtörténetében[3] következőképen ír Klingsorról (62. l.): «Andreas, Rex Hungariæ, misit eum cum filia sua S. Elisabetha ad Ludovicum Thuringiae Ducem sponsum, sub seculi XIII. initium. Exterae vitae dulcedine captus Klingsohrius nunquam in patriam rediit, sed poesi sua et eximia astronomiæ cognitione magnam sibi apud Germanos nominis celebritatem parans in Germania vixit, consenuit, obiit.» Hogy honnan vette Wallaszky ezt az adatát, ezt nem mondja meg; forrásaiban, melyeket alább

[1] Johann Heinrich v. Falkenstein, Thüringische Chronika. Erfurt 1738. II. köt. 667. ll.

[2] A szerző egyáltalán nem tud semmi jót mondani a mesterdalnokokról, minthogy szerinte dalaik nem érnek semmit sem.

[3] Paullus Wallaszky, Conspectus Reipublicæ Litterariæ in Hungaria. Posonii et Lipsiæ 1785.

közöl, semmit sem találunk erre vonatkozólag. Ezen oknál fogva s minthogy nem sikerült sem hazai, sem külföldi forrásokban olyan adatot találnom, a mely ezen állítást igazolná, megbízhatatlannak és koholtnak tartom.

b) A mesterdalnokok.

Úgy látszik, igen korán keletkezhetett a dalnok-költő Klingsor mondája is. Már Damen Hermann is jelzi ezt, igen sok bizonyítékkal szolgálnak azonban erre vonatkozólag különösen a későbbi mesterdalnokok.

A két nürnbergi mesterdalnok Kunz Nachtigal[1] és Hans Folz[2] a későbbi — tulajdonképeni — mesterdalnokok közül az elsők, kik Klingsort mint dalnokot említik. Kunz Nachtigal egyik dalában, melyben több régi mesterdalnokot sorol fel, «her Klingesore»-t[3] is említi és Hans Folz egyik dalában ezt olvassuk:

«Clingser der kund wol singen».[4]

A *kolmári kézirat* egyik mesterdala, mely szintén ebből az időből való, de melynek szerzője nincs megnevezve, Klingsort ismét dalnoknak mondja:

«Die meister habent wol gesungen,
her Frouwenlop, Klingsôr und der von Eschenbach.»[5]

[1] Kunz Nachtigal, nürnbergi pék és mesterdalnok, a XV. században élt.

[2] Hans Folz 1480 körül élt, mint seborvos Nürnbergben.

[3] V. ö. Philipp Wackernagel, Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhundert. Leipzig 1864—77. II. köt. 1078. l. 1311. sz.

[4] V. ö. Die Meisterlieder des Hans Folz, herausgegeb. von August L. Mayer (Deutsche Texte des Mittelalters, herausgegeb. von der preuss. Akad. d. Wissensch. XII. köt.). Berlin. 1908. 350. l. 2, 58.

[5] V. ö. Meisterlieder der Kolmarer Handschrift. Herausgeg. von Karl Bartsch. Stuttgart 1862. 404. l. 82. sz.

A «*Chronik der alten schwäbischen Freiherrn u. Grafen von Zimbern*» c. régi családi krónika[1] is a «minnesänger»-ek és mesterdalnokok közé sorozza Klingsort: «Ich kann ouch sonderlichen nit ombgehen, die zuo vermelden, die vermag desz gar alten buochs[2] mit iren namen seyn offgeschriben worden und die gedechtnusz bey iren getichten, der lieder, den nachkommen haben bekannt gemacht, alls namlich» : — Következik már most sorrendben a középfelnémet korszak többé-kevésbé ismert 23 költőjének neve és ezek között a 14-ik helyen: «M. Klingsor» is.

A *XV. század egy mesterdala*[3] Klingsort már a 12 régi mester közé sorozza, kiket Páviában[4] a császár és pápa megvizsgált az igazhitűség szempontjából és azután megerősített. Valentin Voigt[5] is a 12 régi mesterek egyikének mondja: «Clingesor einn Doctor»-t.[6] Ugyanezt közli a *XVI. század két más mesterdala;* az egyik 1571-ből származik,[7] míg a másik a század vége felé keletkezett.[8]

Valószínűleg szintén a XVI. századba tartozik a wartburgi dalnokverseny mondájának igen érdekes sajátságos két fogalmazása, a «*Der stuben Krieg*» és a «*Der sôn rat*».[9] — Az első költemény ott kezdődik, mikor Klingsor Eisenachba érkezik. Klingsor megfürdött s fürdőszobájában meglátogatja Wolfram s itt aztán megkezdődik közöttük a verseny. Minthogy Klingsor nem tud Wolframnak ártani, a következő éjtszakán egy szellemet — szolgáját — küldi hozzá. Ez sem tudja Wolframot legyőzni, mert megvédi istenfélelme és jámborsága. Klingsor erre maga köré gyűjti ördögeit — eleinte csak hármat: Satanas-t, Astoroth-ot és Beelzebub-ot, azután tizenkettőt, kik közül azon-

[1] Lásd v. d. Hagen i. m. IV. köt. 883. l.

[2] Valószínűleg arról a régi könyvről van szó, melyet Puschman (Gründlicher Bericht...) 4. l. szintén említ.

[3] L. v. d. Hagen i. m. IV. köt. 888. l. 3. sz.

[4] Puschman szerint (Gründlicher Bericht...) (4. l.) Párizsban.

[5] Valentin Voigt, magdeburgi polgár s mesterdalnok, 1487—1558. élt.

[6] L. v. d. Hagen i. m. IV. köt. 892. l.

[7] Puschmannál (Gründl. Bericht...) a 37. l. olvasható.

[8] L. v. d. Hagen i. m. IV. köt. 889. l.

[9] L. Simrock i. m. 318. l. s köv.

ban csak nyolc van névvel jelölve: Nar-t, Zar-t, Schamrase-t, Smalir-t, Tirpesant-ot, Nasant-ot, Satanas-t és Beelzebub-ot —, hogy ezek segítségével diadalmaskodjék Wolframon. Hirtelen azonban látja Klingsor, hogy egy aranybetűs levél lebeg Wolfram feje fölött, mit isteni jelnek vél, s ezután nem akar tovább küzdeni Wolframmal.

A «Der sôn rat» c. költemény folytatása az előbbinek és Wolfram s Klingsor teljes kibékülését adja elő, mely azáltal válik lehetővé, hogy Klingsor bocsánatot kér ellenfelétől.

Hogy e két költemény az ismert wartburg-dalok alapján jött létre, igen könnyen fölismerhető. Klingsor alakja is lényegében ugyanaz, mint a wartburgdalokban, csakhogy segítő társainak száma tizenkettőre emelkedett.

Egy 1630-ból származó *rimes tréfás elbeszélés* (Schwank) Klingsort szintén a régi mesterek közt említi.[1] Itt a megszemélyesített «Historia» szerepel s ezeket mondja:

Viel Meister werden noch genannt
Denen die Kunst wol war bekannt:
Die vor etlich hundert Jahren eben
Zum theil gewesen seind im Leben.
Herr Wolfferam von Eschebach,
Als Klingesohr; vnd balt hernach....

De nemcsak a mesterdalnokok költeményeiben van szó Klingsorról, hanem az egykori mesterdalról szóló művek is általában rendesen említik.

Ezen iratok közül az első Puschman-nak 1571-ben megjelent «*Gründlicher Bericht des deutschen Meistergesangs*» c. munkája.[2] A szerző itt úgy említi csak Klingsort, mint azon 12

[1] Singschul, Ein kurtzer einfältiger Bericht, vom Uhralten herkommen, fortpflantzung, nutz vnd rechten Gebrauch des alten löblichen Teutschen Meister-Gesanges, in gestalt einer Comődi, ohn abtheilung der Akte, Spielweiss als ein Gespräch zwischen sechs Personen verfasset und gestellet durch Lycosthenem Psellionorum Andropediacum. Nürnberg 1630 (megjelent: Joh. Christ. Gottsched, Nöthiger Vorrath zur Geschichte der deutschen dramatischen Dichtkunst. Leipzig 1757. I. köt. 186. l. s köv.).

[2] Adam Puschman (1532—1600), Gründlicher Bericht des deutschen Meistergesangs. Herausgegeb. von Richard Jonas. Halle 1888.

mester egyikét, kiket Ottó császár Párizsba küldött, «alda sie für den Professoribus der Universitet, vnd allen Gelerten diss ortss, verhőret, vnd für die ersten Meister dieser Kunst erkennet, vnd bestetiget worden».[1]

1598-ban jelent meg SPANGENBERG műve,[2] mely már részletesebben foglalkozik Klingsorral. A 125. l. s köv. közli a wartburgi dalnokverseny egész mondáját a «vita Ludovici» alapján; azonban bizonyára ismeri a későbbi forrásokat, pl. Rothe-t és a «stubenkrieg»-et is. Érdekes az az utóirat, melyet a szerző leírásához fűz, miután szerinte a küzdelem Ofterdingen javára dőlt el: «Aber doch nicht ohne Verdacht, Er (Klingsor) hette solches herren Wolffram Zu verdriess vnd Auss Hass gethan.» Klingsorról így ír: «welchen mann damaln für den besten Meister-Singer In der Welt hielt.»

Spangenbergnek Klingsorról szóló közlését kivonatban HANMANN-nál is megtaláljuk.[3]

Szintén Spangenbergből merít TENZEL «*Monatliche Unterredungen*» c. művében.[4] Itt a 915. l. egy Klingsorra vonatkozó érdekes hely olvasható: «...ein gelehrter und weit gereiseter Mann, aber ein Schwarzkünstler, desswegen er wol 52 der besten Meister-Singer überwunden, doch endlich zu Eisenach untergelegen, womit es also zugegangen....»; követi ezt az ismeretes monda.

Ugyancsak Spangenbergre, Hanmannra és Tenzelre hivatkozik WAGENSEIL Klingsorról és a wartburgi dalnokversenyről szóló tudósításában.[5] Különösen fontosnak tartja a szerző a

[1] Puschman i. m. 4. l.

[2] Cyriacus Spangenberg (1528—1604), Von der Musika und den Meistersängern. Herausgegeb. von Adalbert v. Keller. Stuttgart 1861.

[3] Prosodia Germanica oder Buch von der Deudschen Poeterey, ... Verfertiget von Martin Opitzen. Jetzo aber von ENOCH HANMANN an vnterschiedlichen Orten vermehret vnd mit schönen Anmerckungen verbessert. Frankfurt a. M. 1658. 143. l. s köv.

[4] Monatliche Unterredungen einiger guten Freunde von allerhand Büchern und andern annehmlichen Geschichten. 1691.

[5] Joh. Christ. Wagenseilius, Von der Meister-Singer origine, præstantia, utilitate et institutis (megjelent a szerző «De Civitate Noribergensi Commentatio» c. művében. Altdorfi Noricorum 1697. 433—575. l.) 509. l. s köv.

«Chronica Pontificum...»-ot, mely szerinte bizonyság arra, hogy a Klingsorról szóló történet valóban igazi esemény s nem csak Spangenberg költötte mese, a hogyan sokan gondolják; művének 512—515. lapján közli az említett krónika latin szövegét is. Szerzőnknek a művét, meg már a forrásait is, több történetíró forrásul használta mondánkra vonatkozólag, a mint már említettük is.

Láttuk már, hogy Klingsor annyira belenőtt a 12 régi mesterről szóló néphagyományba, hogy teljességgel történeti személynek fogták fel. Ennélfogva a nürnbergi tabulatura két versnemet is tulajdonít Klingsornak: a 11 rímű «schwarzen Ton»-t és a 16 rímű «Nachtweis»-ot.[1] Igen sok mesterdal és dal maradt ránk, melyeket e két versnemben, különösen a «schwarzen Ton»-ban írtak.[2]

II. A KLINGSOR-KÉRDÉS TÖRTÉNETE.

Ebben a fejezetben igyekeztem a Klingsor-kérdésről történeti áttekintést nyujtani; a következők helyes megértésére azonban egy pár megjegyzést kell előrebocsátanom.

Klingsor-kérdés a szó tulajdonképeni értelmében voltaképen sohasem létezett, minthogy Klingsorról szóló önálló és egyben tudományos munkák úgyszólván nincsenek.[3] A hol valóban

[1] L. Wagenseilius i. m. 535. és 536. l.

[2] A wartburgdalok jó nagy részén s a Lohengrin bevezetésén kívül Klingsor versnemeiben vannak írva: «Der stuben Krieg», «Der sôn rat», a «Lorengel» és a legkülönbözőbb kéziratok sok más dala is, melyeknek tartalma nagyon gyakran igen kalandos. E dalok címei (mint: «Klingsor im swarzen don XXV. lied.») bizonyítják, hogy még egész sereg ilyen dal volt. — V. ö. Neuer lit. Anzeiger 1808. 403. ll. — Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1857. 399. ll. — Pfeiffer-féle Germania IV. köt. 237. l. s köv., VI. köt. 295. l. s köv.; kolmári kézirat stb.

[3] Heinrich Gusztáv értekezése az Egy. Phil. Közl.-ben, melyről később még szólunk, az egyedüli önálló munka, mely tudományos jellegre igényt tarthat.

tudományos munkákban[1] helylyel-közzel mellesleg szó is esik Klingsorról, a szerző rendszerint[2] megelégszik azzal, hogy egy pár mondattal végezzen e tárggyal, mivel szembetűnőleg nem találja érdemesnek, hogy Klingsorra nagyobb figyelmet fordítson. A Klingsorról szóló munkák egy jelentékeny része pedig a legjobb akarat mellett sem tarthat igényt tudományos jellegre. Ezen művek némelyike oly csekély kritikával jár el forrásai megválogatásában, hogy ezért minden tudományosságot meg kell tőle tagadnunk, míg viszont mások erre nem is tartanak igényt s csak mulattató cikkeknek látszanak.

A legrégibb munka, mely a dalnokversenyt tudományosan tárgyalja, Grabener[3] latin értekezése. A szerző, ki a wartburgi dalnokversenyről szóló mondának — melyet természetesen történeti eseménynek tart — forrásaiban, úgy látszik, nagyon jártas, a III. részben (8. l. s köv.) Klingsorra is rátér, de megelégszik azzal, hogy saját szavaival mondja el azt, a mit a forrásaiban[4] Klingsorról olvasott.

Már behatóbban foglalkozik Gottsched[5] Klingsorral; az 59—65. old. elmondja az egész Klingsor-mondát a «Chronica Pontificum»-ra, Spangenbergre, Wagenseilra s egy thüringiai krónikára[6] való hivatkozással. Klingsor alakjának démoni vonását a középkori babona rovására írja s ebből magyarázza. Wolframnak azt veti szemére, hogy Klingsort bosszúvágyból tette

[1] Ezek értekezések a wartburgi dalnokversenyről vagy Szent Erzsébetről s életének forrásairól.

[2] Dicsérendő kivételt csak néhány képez, a mint ezt még e fejezet folyamán látni fogjuk.

[3] M. Chr. G. Grabenerus, De bello Wartenburgensi. Dresdæ 1743—4.

[4] Klingsorra vonatkozólag e forrásokat ismeri: Monachus-Isenacensis (tehát Rothe János); Spangenbergius ap. Wagenseil; Auctor Rhythmicus, De vita S. Elisabethæ. Apoldai Detre művét, úgy látszik, nem ismeri, legalább sehol sem említi.

[5] Joh. Christ. Gottsched, Neuer-Büchersaal der schönen Wissenschaften u. freien Künste. Leipzig 1748. 57—73. l.: Kurzes Verzeichnis einiger österreichischen alten Dichter, die in deutscher Sprache geschrieben haben.

[6] Hogy melyik ez, nincs megmondva, de valószínűleg a Rothe-féle krónika.

meg bűvésznek s szerepeltette mint varázslót «Parzival»-jában. Klingsort épenséggel históriai személynek fogja fel.

Wiedeburg[1] már arra törekszik, hogy Klingsornak egész, meglehetősen részletes életrajzát adja: «Dieser ist wohl unter allen bisher erzählten Dichtern der bekannteste und in Absicht auf die äusserlichen Umstände der glücklichste gewesen. Er heisst Klynsor von Ungerland; ich weiss aber nicht, ob dieser Beiname ihm ebenso gut der Geburt als des Aufenthaltes wegen ist gegeben worden. Dass er daselbst, oder vielmehr in Siebenbürgen, seine Wohnung gehabt, ist gewiss: und so sind auch alle oftgedachte hieher gehörige Geschichtsschreiber einstimmig, dass er dort durch Milde des Königs von Ungarn reichliches jährliches Einkommen gehabt».[2] Ilyen módon a szerző aztán az egész mondát Klingsor életrajza alakjában mondja el, miközben majd Rothe János thüringiai krónikájára, majd az Auctor Rhythmicus költeményére, majd Spangenbergre, majd meg magukra a wartburgdalokra támaszkodik. Azt is nagyon fontosnak tartja Wiedeburg, hogy Damen Hermann és Konrad von Würzburg[3] a mesterdalnokok közé sorozzák Klingsort. Ő is úgy fogja föl a parzivalbeli herélt bűvész szereplését, mint Wolfram bosszujának művét ellenfelével szemben. És a mint Klingsort történeti személynek tartja, ép úgy a wartburgi dalnokverseny históriai jellegű nála.

Klingsor történeti jellege mellett kardoskodott igen buzgón Bodmer[4] is. Kezdetben ugyan kételyei vannak az iránt, hogy volt-e valamikor egy «Klingsor von Ungerland», mivel oly csodálatos varázserőt tulajdonítottak neki;[5] később azonban egész határozottsággal nyilatkozik Klingsor históriai léte mellett.[6] Erre bírták őt mindenek előtt Konrad von Würzburg és Her-

[1] Bastlius Christian Bernhard Wiedeburg, Ausführliche Nachricht von einigen alten teutchen Manuskripten. Jena 1754.

[2] Wiedeburg i. m. 50. §. 69. l.

[3] Konrad von Würzburg-ról Bodmernél mindjárt szó lesz.

[4] J. J. Bodmer, Etliche Briefe. Zürich 1754 és Sammlung von Minnesingern aus dem schwäbischen Zeitpunkte. Zürich 1758.

[5] Lásd: Etliche Briefe 138. l.

[6] L. Etliche Briefe 146. l. és különösen Sammlung von Minnesingern . . . I. köt. elősz. VIII. l.

mann Damen tanuságai, kiknek verseit minden egyes alkalommal szószerint idézi.[1] A wartburgdalok közül azokat, melyeket Klingsornak tulajdonítottak, Bodmer is, úgy látszik, Klingsor költői alkotásainak tekinti.[2]

Pray[3] a Szent Erzsébet életének kiadásában ezt a megjegyzést teszi: «Klynsorem autem hunc opinor fuisse ex Saxonibus Transilvanis, frustra enim Hungarus ad decernendam de cantilenis Germanicis sententiam evocatus fuisset». E gyanításnak valamilyen módon históriai alapját kimutatni, természetesen nem lehet.

Adelung «Klingsohr»-t az akkori idő azon kevés költője közé sorozza, a kik tudományosan képezték magukat.[4] Hogy azonban tudásának kalandos jellegét ismerjük, a wartburgi dalnokversenyre utal, melyben Klingsor egyik fő szerepet játsza.

Részletesebben foglalkozik Seivert[5] életrajzi lexikonában Klingsorral annyiban, hogy a Klingsorról szóló egész ismert mondát a költő életrajza alakjában adja itt elő. Forrásai: Theodoricus de Thuringia, Tenzel «Monatliche Unterredungen» c. műve és Bodmer mesterdalnok-gyüjteménye. Végül olvasóinak mutatványt is akar közölni Klingsor költészetéből s ilyenül egynehány dalt mutat be az ismert wartburgi dalok közűl.[6]

Gaheis[7] «Biographien österreichischer Dichter» c. művében

[1] Konrad von Würzburg versei találhatók: Etliche Briefe 146. l., Damen versei: Sammlung von Minnesingern ... I. köt. elősz. VIII. l. — Konrad v. Würzburg-ra vonatkozólag itt egy kis tévedést kell megállapítanunk. A Bodmertől neki tulajdonított versek nem az övéi, hanem Damennek a Klingsorra vonatkozólag sokat idézett versei, igaz hogy romlott szövegben, de jobban megvizsgálva mégis ugyanazok. Ezzel K. v. Würzburg mint forrás elesik.

[2] V. ö. elősz. VIII. l.: «Andere Poesien haben wir von Klinsore nicht.»

[3] Georgius Pray, Vita S. Elisabethæ viduæ nec non B. Margaritæ virginis. Tyrnaviæ 1770. 40. l. c jegyz.

[4] Joh. Christ. Adelung, Chronologisches Verzeichnis der schwäbischen Dichter (megjelent: «Magazin für die deutsche Sprache» című művében. II. köt. 1. l. s köv.). Leipzig 1784.

[5] Joh. Seivert, Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten u. ihren Schriften. Pressburg 1785. 122. l. s köv.

[6] Simrock kiadásában a 29., 30., 31. vsz.

[7] Gaheis, Biographien österreichischer Dichter. Wien 1802. I. köt. 19—35. l.

megemlíti újból Klingsor Miklós költőt is. A szerző fejtegetései, melyek Klingsor történeti létét nem vonják kétségbe, Spangenbergen, Hanmannon, Wagenseilon s mindezek forrásán: a «Chronica Pontificum...»-on alapúlnak; a «Sammlung von Minnesingern aus dem schwäbischen Zeitpunkte» c. művet szintén ismeri a szerző. «Klingsohr» egyike azon osztrák költőknek, kik magukat leginkább ismertekké tették. A történet ugyan nem szolgál elég bizonyítékkal arra nézve, hogy született osztrák lett volna, de mint magyarországi gazdag birtokost s mint az osztrák herceg alattvalóját állítja elénk.[1] «Klingsohr nagy költő volt, hogy Wolfram is jól érezhette Klingsohr elsőbbségét, ezt bizonyítja az a körülmény, hogy Gamurat és Paricval c. költeményében [természetesen a «Parzival»-ra gondol] bosszút akar rajta állani».[2]

Csak a wartburgi dalnokverseny s Klingsor mondájának egyszerű előadására szorítkozik Schreiber;[3] egyéni megjegyzésektől teljesen tartózkodik.

Költői életrajzot nyujt Jördens[4] is az ismert monda alakjában. Úgy látszik, hogy a szerző hisz egy históriai Klingsorban, ha be is látja, hogy élete át meg át van szőve kora mindenféle babonás meséjével. Érdekes különösen ezen életrajznak egy helye (632. l.): «Verloren sind seine Gedichte von Erschaffung der Welt, den Geschöpfen u. Gestirnen, sowie seine Erzählungen».

Damen Hermannra hivatkozva Dozen[5] is a históriai Klingsorért száll síkra.

Grimm Jakab[6] ugyan nem nyilatkozik egész határozottan és világosan Klingsor történeti léte mellett, de — úgy látszik —

[1] V. ö. Gaheis i. m. 23. l.

[2] V. ö. Gaheis i. m. 29. l.

[3] Christian Schreiber, Der poetische Krieg auf Wartburg (Kleine Schriften I. köt. 74—90. l.). Berlin 1806.

[4] Karl Heinrich Jördens, Lexikon deutscher Dichter u. Prosaisten. Leipzig 1808. III. köt. 630. l. s köv.

[5] B. J. Dozen, Museum für altdeutsche Literatur u. Kunst. Berlin 1809. I. köt. 145. l.

[6] Jakob Grimm, Über den altdeutschen Meistergesang. Göttingen 1811. 108. ll., 117. l.

mégis hisz benne, a minthogy látszólag Damen tanuságát is fontosnak tartja.

Schlegel Vilmos Ágost[1] Klingsort a Nibelung-ének szerzőjének tekinti. Erre a föltevésre az vezeti, hogy a szerző földrajzi ismeretei alapján keresi a Nibelung-ének költőjét.

Gloekle az első, a ki semmit sem akar tudni a históriai Klingsorról. Szerinte Klingsort «épenséggel jelképes megszemélyesítésnek kell tekintenünk, mellyel a művészet tiszta mágiája tisztátlan ellentétét, az alattomos nigromantiát ábrázolta».[2]

Kölesy és Melzer[3] csak a mondának csupa ismert források alapján való előadására szorítkoznak.

Mone[4] az egész dalnokverseny, valamint a benne résztvevő személyek, köztük Klingsor számára is, allegorikus magyarázatot keres.

Zeune[5] Klingsort történeti személynek tekinti; azokkal szemben, a kik őt csupán elképzelt dalnoknak tartják, Damenre hivatkozik.[6]

Meglehetősen terjedelmes életrajzot igyekszik írni az «erdélyi Klingsor költőről» Rumy.[7] Valamennyi forrásra támaszko-

[1] A. W. Schlegel, Über das Nibelungenlied (Deutsches Museum II. köt.) Wien 1812. 19. l.: «Klingsor war aus Siebenbürgen gebürtig, ohne Zweifel von einem deutschen Geschlecht dortiger Anpflanzer. Er scheint mit der heil. Elisabeth, einer ung. Prinzessin, an den thüringischen Hof gekommen zu sein. Dass er in Österreich gelebt, finde ich nirgends ausdrücklich versichert. Sein Geburtsland würde die Kenntnis von Ungarn u. dem östl. Europa, die sich in den Nibelungen verrät, begreiflich machen. Aber was wir sonst von ihm wissen, stimmt nicht mit dem Bilde eines volksmässigen Heldendichters überein».

[2] Lohengrin, ein altdeutsches Gedicht, herausgegeb. von Ferd. Gloekle u. J. Görres. Heidelberg 1813. elősz. XXXVI. l.

[3] Kölesy und Melzer, Ungarischer Plutarch. Pesth 1816. IV. köt. 3—12. l.

[4] F. J. Mone, Heidelberger Jahrbücher der Litteratur. XI. évf. 1818. 1122. l.

[5] Aug. Zeune, Der Krieg auf Wartburg. Berlin 1818. elősz. XIII. l.

[6] Aug. Zeune, Über den Wartburgkrieg (Jahrbuch der Berlinischen Gesellschaft für deutsche Sprache). Berlin 1820. 129. l.

[7] Rumy, Biografische Nachrichten von dem siebenbürgischen Dichter Klingsor oder Klynsor, dem höchst muthmasslichen Verfasser des Nibelungenliedes (Schmidl, Literarischer Anzeiger IV. köt. 624—630. l.). Wien

dik, melyek csak rendelkezésére állhattak[1] s melyekkel mindeddig már mi is megismerkedtünk, de fejtegetéseiben mégsem lépi túl az ismert monda keretét.

Koberstein az első, a ki beható kritikai vizsgálódás tárgyává tette Klingsort a wartburgi dalnokversenyről szóló jeles értekezésében.[2] Nemcsak hogy nem elégszik meg azzal a kijelentéssel, hogy Klingsor nem történeti alak, hanem ezt az állítását a 46. l. s köv. részletes és meggyőző bizonyítással támogatja: Mindenekelőtt a «Klinsor» névről beszél, melyre nézve három magyarázatot ad a héberből:[3]

1. Kli-nzor = instrumentum custodiendi;
2. Kli-nso-or = instrumentum ferendæ lucis;
3 Kli-nes-or = instrumentum meum est vexillum lucis.

E három magyarázat közűl a másodikat tartja «Klingsor von Ungerland»-ra leginkább illőnek. Ezután a szerző a monda forrásait vizsgálja. Mint legrégibb forrásait első sorban apoldai Detre és Damennek Kingsorról szóló tudósításait vizsgálja megbízhatóságuk szempontjából. Detrénél Koberstein arra az eredményre jut, melyet a későbbi kutatások is mindig újból megerősitettek. Damen adatait sem tekinti Klingsor történeti létének bizonyítékának. Már Klingsornak Wolframmal való együtt említése is elég világosan megérteti velünk, hogy a két költő költeményeiben nem kell mást látnunk, mint az ismert rejtvényversenyt. Damen költeménye e szerint nem szolgálhat bizonyítékául annak, hogy Damen személyesen ismerte Klingsor költőt, csak azt bizonyítja, hogy a rejtvényverseny már akkor is megvolt s Klingsornak a költőnek neve már akkor is közszájon forgott a nép közt. A mi pedig apoldai Detréről és Damen Hermannról igaz — hogy mindketten Klingsorról szóló tudósításai-

1822. — Ugyanez az értekezés megjelent a szerző megnevezése nélkül e címen is: Der alte Dichter Klingsor oder Klynsor aus Siebenbürgen (Kuriositäten der physisch-literarisch-artistisch-histor. Vor- und Mitwelt. IX. köt. 509—517. l.). Weimar 1822.

[1] V. ö. Rumy i. m. 630. l.

[2] Aug. Koberstein, Über das wahrscheinliche Alter u. die Bedeutung des Gedichtes vom Wartburger Krieg. Naumburg 1823.

[3] E magyarázatok tulajdonképen Ilgen-től származnak, ki akkor Kobersteinnal együtt tanár volt a schulpfortai fejedelmi iskolán.

kat a néphagyományból merítették — még inkább igaz valamennyi későbbi közlésről. «Klingsor von Ungerland» Koberstein szerint tehát csupán mondai alak,[1] a ki csak a wartburgdaloknak köszöni létét.

Lachmann, a ki eleinte nem[2] akart históriai Klingsorban hinni, később épen Koberstein fenn említett művéről szóló bírálatában megkisérelte a történeti Klingsor megmentését:[3] «Nem látunk semmi nehézséget abban a föltevésben, hogy a XIII. század egy mesterdalnoka — vajjon már a század első tizedében-e, az mellékes — talán azért, mert titkos varázserejével dicsekedett, az ismert bűvészmester után a Klingsor-nevet nyerte másoktól vagy saját maga adta magának e nevet. Ez mindent megmagyaráz s egyetlenegy ránk maradt adatnak sem mond ellent. Sőt talán az is megengedhető, hogy tovább merészkedjünk s ezen kétségbevont költőt gyanításokkal fürkésszük.» Arra a körülményre, hogy három dalt, mely a kolmári kéziratban Klingsor nevét viseli, a Manesse-féle [nagy párizsi] kézirat Hardeggernek tulajdonít, azt a további feltevését alapítja: «hogy Klingsor és Hardegger ugyanegy személynek két neve.»

Történeti személynek tartja Mailáth[4] is Klingsort. Ő szintén hisz abban, hogy valószínűleg Klingsor a Nibelung-ének szerzője; egy más alkalommal részletesebben akar e dologban nyilatkozni, a mi azonban tudomásom szerint nem történt meg.

[1] V. ö. még Koberstein, Geschichte der deutschen Nationalliteratur bis zum Ende des XVI. Jahrhundert. Leipzig 1872. I. köt. 233. l. 30. jegyz.

[2] Karl Lachmann, Jen. allgem. Lit. Zeit. 1820. 299. l. vagy: Kleinere Schriften. Berlin 1876. 142. l.: «Aber sollen wir an Klinsor glauben, so wie er uns vorgeführt wird, mit dem Namen u. der Zauberkunst des Herrn seines Vorfahren [lásd Lohengrin] aus dem Parzival u. Titurel, mit seiner Weissagung von der h. Elisabeth, endlich mit seinem Meistergesange, den 1289 Dietrich von Thüringen nicht erwähnt, wohl aber, und schwerlich später, Hermann der Damen: so muss der Beweis gründlicher geführt werden, als durch das vorliegende Gedichte, das ....: sehr begreiflich, dass bald der fabelhafte Klinsor für historisch, u. selbst für einen der alten Meister galt».

[3] V. ö. Lachmann, Jen. allg. Lit. Zeit. 1823. 108. l. vagy: Kleinere Schriften. 315. l.

[4] Graf Joh. Mailáth, Geschichte der Magyaren. Wien 1829. III. köt. 83. l. és ehhez tartozó jegyz. a 233. l.

Eleinte Klingsort erdélyi szásznak tartotta, később — a mint egy német ismerőséhez intézett levele mutatja [1] — a német lovagrend tagjának; de ezen gyanításához határozottan hozzáteszi, hogy semmivel sem bizonyítható.

Hosszabb fejezetben foglalkozik *v. der* HAGEN is «Klingsor von Ungerland»-dal.[2] A szerző, a ki azonban sehol sem beszél itt világosan és határozottan Klingsorról, hajlandó őt históriai alaknak tekinteni.[3] A monda forrásainak vizsgálatánál különösen behatóan foglalkozik ennek költői alakjával — a wartburgdalokkal, — a mi aztán nemsokára teljesen elvonja őt a tulajdonképeni tárgyától. Munkája különösen értékes a különböző gazdag könyvészeti irodalom miatt, melyet több helyen ad.[4]

Behatóbban foglalkozik azután Klingsorral LUKAS [5] is értékes megjegyzéseiben, melyekkel az általa kiadott wartburgdalokat ellátja. A wartburgi dalnokverseny Klingsorját — úgy a mint a wartburgdalok rajzolják — többé-kevésbé mondai alaknak tartja [6]; ezt már nevének értelmezése is bizonyítja.[7] Szerinte a «Klingsor»-nevet démoni fülzúgásnak kell magyarázni,

[1] A levél Pesten, 1846 április 14-én kelt. — V. ö. Plötz, Über den Sängerkrieg auf Wartburg. Weimar 1851. 68. l.

[2] Friedr. Heinrich v. d. Hagen, Minnedichter, deutsche Liederdichter des XII., XIII. u. XIV. Jahrhunderts. Leipzig 1838. IV. köt. 748—753. l.: Klingsor aus Ungerland.

[3] V. pl. ö. 749. l.: «Klingsor's Dasein aber, schon als Ursprung all dieser Sagen so fest begründet, hat auch ein starkes Zeugnis an Dietrich von Thüringen, der» ...

[4] A Klingsor-nevet a kfn. «klenysaere»-szóból (azaz: harangozó) magyarázza (altd. Mus. II. köt. 177. l.), erre a magyarázatra azonban hibás szöveg és félreértés által jutott (lásd: Görres, Lohengrin. 26. vsz.). Miután azonban a szöveg hibásnak bizonyult s azóta helyreigazították (lásd: Simrock, Der Wartburgkrieg. 85. vsz.), a magyarázat ezen módja egyáltalán nem is jön tekintetbe s épen ezért itt csak megemlítettem.

[5] C. T. L. Lukas, Über den Krieg von Wartburg (Abhandl. der kön. Gesellsch. zu Königsberg). Königsberg 1838.

[6] Ezt a Klingsort a Wolfram v. Eschenbach «Parzival»-jának Clinschor-jával azonosítja Lukas; v. ö. i. m. 274. l.

[7] A névnek ezen értelmezését csak «Klingsor v. Ungerland»-ra vonatkoztatja, míg a «Parzival» Clinschor-ját megint máskép magyarázza (274. l.), ami itt minket azonban nem érdekel.

mely a népnél csodaszámba megy.[1] Hogy hogyan képzeli Lukas a wartburgi dalnokverseny ezen Klingsorját, legjobban megvilágítja a következő hely, a hol Wolframmal állítja szembe:[2] «Klinsor ist ein Meister, der durch Zauberei und dämonischen Verkehr über die Schranken des menschlichen Wissen erhoben wird, ihn umgibt Reichtum und hohe Ehre so glänzend, dass er keinen Schatten wirft, aber die höhere Weihe des reinen gottergebenen Sinnes fehlt ihm, sonst hätte er ja den Zauberwerken entsagt; Wolfram dagegen ist zwar von einem dämonischen Wissen fern und seine Armut, über die er im «Parzival» oft scherzt, ist in lebhafter Erinnerung und namentlich von der Sage mit Vorliebe dargestellt, allein er ist dem Glauben und einer höhern, wenn auch einfachern Weisheit ergeben, welche die Welt nur in ihrer Verklärung durch die Religion auffasst. Das fromme, tiefe und sinnige Wesen einer solchen Weltansicht, die kindliche Ergebung in ein undurchschautes aber festgeglaubtes göttliches Geheimnis, das sich in Wolfram dennoch herrlich offenbart, tiefer und klarer, als die dämonische Erleuchtung in dem zauberischen Wundermann Klinsor, trägt nicht nur über diesen mit seinem hochgelehrten Wissen und Können, sondern über den Teufel selbst den Sieg davon: es ist der Sieg des himmlischen Lichtes, zu dem ja auch Parcival endlich durchdrang, über das irdische und unterirdische, des Tages und des echten Sonnenstrahles über jenen entlehnten Glanz, über den prächtig funkelnden Stern, der in Klinsor aufgestiegen ist (wie die Sonne auch den Morgenstern überglänzt; Dante, Parad. XXXII. 108 nach Kannengiesser) und über die erleuchtenden aber drohenden Flammen des Abgrunds — der Sieg der Ursprünglichen u. Ewigen über die Erscheinung.»

Másrészt azonban Lukas egyáltalában nem vonakodik attól, hogy ne higyjen egy históriai Klingsorban is, a ki élt, azonban más néven. Sőt még egy lépéssel tovább is megy, mikor rámutat a XIII. század egy alakjának a fenn vázolt Klingsorral való feltünő hasonlóságára.[3] Ez egy rendjéből megszökött magyar

[1] 162. l.; v. ö. még Grimm, Deutsche Mythologie. II. köt. 935. l.
[2] Lukas i. m. 185. l.
[3] V. ö. i. m. 151. l. s köv.

cisztercita szerzetes — Magister Hungarus quidam[1] — aki megszámlálhatatlan pásztorokból, fiúkból, utcai nőkből, sőt útonállókból álló seregével a XIII. század közepén Franciaországban nagy zűrzavart keltett. Minthogy ezen magyar keresztes Franciaországba való útján talán Németországban is garázdálkodott,[2] könnyű volt őt azzal a fiúval azonosítani, ki 1212-ben a fiúk és pásztorok keresztes hadjáratát vezette s kinek Miklós volt a neve.[3] Ennek a magyar Miklós mesternek a wartburgdalok Klingsorjával, a «Parzival» eredeti Clinschorjával való egybeolvadásából keletkezett magyarországi Klingsor Miklós, a német mesterdalnok. Végül Szent Erzsébet, kinek születését vele jósoltatta meg a monda, visszahelyezte életét a XIII. század elejére s a dalnokverseny eldöntése idejéül is az 1207-ik évet állapította meg. Ezek Lukas fejtegetései Klingsorról; azonban mindez csak feltevés.

Pusztán gyanítás Brechtenberg[4] adata is — nem sikerült kiderítenem, mire támaszkodhatik, a legkisebb mértékben sem — hogy «Klingsohr» Miklós mesterdalnok medgyesi születésű volt.

Spaun[5] is Klingsor történeti léte mellett kardoskodik a wartburgi dalnokversenyből mint pozitiv történeti tényből indulva ki. Szerinte bizonyosnak látszik, hogy Klingsor és Lipót osztrák herceg közt bensőbb viszony állott fenn; így igazolódnak Ofterdingen szavai is: «Klinsôr muoȝ her, dem ist diu tugent in Österrîch erkant.»[6] Azt is gyanítja a szerző, hogy Klingsort nem kellett döntőbíróul még a Wartburgba hozni, minthogy a

[1] Így nevezi Matthäus Paris vagy Parisiensis angol történetíró (szül. 1200 előtt, megh. nemsokára 1259 után), akinek feljegyzésére — melynek megbízhatóságában kételkedni nincs okunk — Lukas itt támaszkodik.

[2] V. ö. a Matthäus Paris részletes latin róla való tudósítását Lukasnál i. m. 151—153. l.

[3] V. ö. még Fr. Wilken, Geschichte der Kreuzzüge. Leipzig 1832. VI. köt. 71. l. s köv.

[4] Andreas Brecht v. Brechtenberg, Chronologisch-topografische Skizze der Stadt Mediasch (Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde. 1838. 65—67. l.).

[5] Anton Ritter v. Spaun, Heinrich von Ofterdingen und das Nibelungenlied. Linz 1840. 21. l. s köv. és 28. ll.

[6] Simrock, Der Wartburgkrieg. 23. vsz.

dalnokverseny idejében mint Endre magyar király követe a tartománygróf udvarán tartózkodott, hogy talán a tervezett házasság ügyében tárgyaljon, vagy talán már a magyar királykisasszony kíséretével jött Eisenachba.

Amint már értekezésének címe is mutatja, RINNE [1] semmit sem akar tudni egy történeti wartburgi dalnokversenyről. Szerinte az egész költemény iránymű, melynek alapjául a hit és tudás közti küzdelem eszméje szolgál. Klingsor a tudásnak és a tudós bűvésznek jelképes alakja.[2] Mint ilyen szembehelyezendő azon bűvészekkel, kik a pogány népmondából származnak, kiket a költészet hatalmába ejtett aztán és tovább fejlesztett;[3] ezek míthikus, sőt tovább menve, históriai alakokra vezethetők vissza, azután pedig mindinkább anthropomorfizálódnak. Klingsor alakja ellenben csak a természet tudományával való kapcsolatban érthető meg. Rinne most kifejti, hogy a középkorban természettudomány mint fejlődött a megengedett asztronómiából a gyanús nigromantiává. Egy ilyen tudomány képzetéből alakult ki aztán a Klingsor alakja is. Klingsornak kettős természete van: egyfelől a természetben jártas asztrológus, nigromanta vagy bűvész s mint ilyennek, ördögök is állanak szolgálatára. Ezért is lakik Magyarországon, mert Magyarország vagy Erdély, melyet akkor azonosítottak, a természetesnek volt a székhelye. Továbbá Babylonban s Bagdadban tanul, mely az asztrológiai s mágiai tudományok gócpontja volt. Másfelől Klingsor keresztyén is, egyházi ember, főpap, azaz tudója a legmagasabb papi tudománynak. Azért Párizsban, a scholasztikus theológia székhelyén, és Konstantinápolyban, a keresztyén és antik tudomány székhelyén, tanult, s több helyen határozottan hangsúlyozza keresztyén voltát. Neve is segítségünkre lehet belső természetének megfejtésében. Rinne «Klinsor»-t egy arab szóból vezeti le, melynek jelentése szószerint: universitas contemplationis.

[1] Joh. Karl Fr. Rinne, Es hat keinen Sängerkrieg zu Wartburg gegeben. Zeitz 1842.

[2] V. ö. 16. l. s köv.

[3] Mint pl. Merlin a breton, Malagis a frank s Elberich (Alberich) a német népmondában.

Sajátságos Rinne szerint, hogy Klingsor úgy jelenik meg mint híres énekes; ezt következőképen magyarázza: az akkori kor felfogása szerint a híres énekesben laikus tudás, — melynek szemben áll a tudós tudás — egyesült a hittel. Klingsor mint minden tudásnak a képviselője egyúttal tehát a legnagyobb dalnok is, kiből csak a hit hiányzik. Klingsor későbbi vonásai — Rinne szerint — csak eredeti alakjának burkolatai s erre vezethetők mind vissza. Látjuk eszerint, hogy Klingsor Rinne felfogása szerint tisztán jelképes alak, más szóval nem egyéb, mint e wartburgdalok költőjének képzeleti alkotása.

Az ismert monda előadására szorítkozik Schwarz-nak[1] Klingsorról szóló «életrajzi vázlata» is. Csak egy gyanítással gazdagítja szerzőnk a Klingsor-kérdést, hogy t. i. Klingsor az Endre-féle szabadságlevél adományozásakor a királlyal szemben talán a saját befolyását is érvényre juttatta. A szerző eszerint szintén hisz egy históriai Klingsorban.

Irodalomtörténetének egy hosszabb fejezetében Toscano del Banner[2] meg akarja cáfolni azt a felfogást, «hogy Klingsor Miklós, a «minnesänger», csak költött, meseszerű alak». Számára Damen Hermann és különösen apoldai Detre megbízható tanúk Klingsor históriai léte mellett. Különösen a «Klingsor» melléknévben — Toscano de Banner szerint «Miklós» Klingsornak a tulajdonképeni neve — látja okát annak, hogy oly sokszor csak költött alaknak fogták fel; mert e nevet valószínűleg kortársainak egyike adta neki tudománya miatt a parzivalbeli bűvész után s e név aztán állandósult. Szerzőnk szerint Klingsor költői művei vagy elvesztek vagy csak eredeti szerzőjük nevét vesztették el. A wartburgi dalnokversenyről szóló költeménynek szintén valószínűleg Klingsor a szerzője.

Plötz[3] értekezésében Klingsort is alaposabb vizsgálat tárgyává teszi, mint legtöbb elődje. Miután a Klingsorról szóló

[1] Schwarz, Klingsohr von Ungerland. Eine biografische Skizze (Transsilvania, Beiblatt zum siebenb. Boten. 1844. 167—172. l.).

[2] Jos. G. Toscano del Banner, Die deutsche Nationalliteratur der gesammten Länder der österreichischen Monarchie. Wien 1849. I. köt. 271. l. s köv.

[3] Hermann v. Plötz, Über den Sängerkrieg auf Wartburg. Weimar 1851. 67. l. s köv.

fontosabb munkákat sorrendben tárgyalta — erre vonatkozó ismeretei majdnem hézagnélküliek — arra az eredményre jut, hogy hiányzik minden «határozott» tudomásunk Klingsorról. De azért mégis a legtanácsosabbnak tartja azt, hogy a régi «mesterkönyveknek» s a Szent Erzsébet történetíróinak hitelt adjunk s Klingsornak helyét a legkorábbi mesterdalnokok közt jelöljük meg. Schuler von Libloy[1] is Szilágyi Sándor[2] is hajlandók Klingsort történeti alaknak elismerni.

Simrock[3] viszont újra semmit sem akar tudni egy históriai Klingsorról. Szerinte e mondai alak a következő módon keletkezett: «Klingsor von Ungerland» alapjában véve nem más, mint a «Parzival» Clinschor-ja. Miután egyszer az a legenda keletkezett, hogy a csillagokból megjósolta Szent Erzsébet születését és egybekelését a tartománygróf fiával, az ő hazáját is áttették a Szent földjére. Ettől kezdve «Klingsor von Ungerland»-nak nevezik. Még csak bűvész és asztrológus volt; hogy híres dalnokká vált, ebben a két körülmény működött közre: először a Manesse-féle [nagy párizsi] kéziratban a wartburgi dalnokversenyről szóló költemény címe: «Klingsor von Ungerland», amit félreértettek; e feliratot nem címül fogták fel, hanem kiolvasták belőle a költemény szerzőjét. Másfelől az is hozzájárult, hogy «Klingsor» rövidített formája a «klingesaere» szónak, ez pedig a középfelnémetben annyit jelent, mint lantos vagy hegedűs (úfn. Spielmann).[4] Előnevét önkényesen adták neki a későbbi mesterdalok; mint a 12 mester egyikének — akik közé időközben a népmonda sorozta — előnévvel is kellett bírnia, s így adtak neki egy tetszőleges nevet, olyant, amilyent a 12 mester közűl más senki sem viselt még.

[1] Fr. Schuler v. Libloy, Kurzer Überblick der Literaturgeschichte Siebenbürgens von den ältesten Zeiten bis zu Ende des vorigen Jahrhunderts. Hermannstadt 1857. 29. l.

[2] Szilágyi Sándor, Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történeti irodalmára (Budapesti Szemle III. 1858. 140—189. l.). 148. l.

[3] Karl Simrock, Der Wartburgkrieg. Stuttgart u. Augsburg 1858. 240., 253., 276. l. s köv.

[4] L. 277. l.: «In der entstellt überlieferten Zeile 67, 6:
«in prîsent (s) achte, meister Klingesaere» wird Klingsor als Meister Klingesaere angeredet: es ist die volle, noch unverkürzte Namensform: denn sein Name, nicht sein Stand ist hier angegeben.»

Históriai Klingsorról továbbá Wegele,[1] Müller[2] és Eichendorff[3] sem akarnak tudni; mindegyikük mithikus alakot lát benne és ezért nem is méltatja tovább figyelemre.

Szorosan csatlakozva a magyar Plutarchushoz írta meg Stépán Géza[4] is az ismert monda alakjában Klingsor életrajzát. Ez a munka is, mint minden a későbbi idő biográfiája rendszerint, nem egyéb mulattató cikknél, ha a szerző látszólag hisz is abban, amit elbeszél.

Richter[5] Klingsorban »meseszerű» alakot lát, ezért nem is foglalkozik vele tovább.

Bár tudatában van annak, hogy Klingsor nem történeti alak, Trausch[6] mégis helyén valónak tartja, hogy Seivertnek Klingsorról szóló cikkét is művébe felvegye. Ezt a cikket[7] Trausch egy nehány Klingsorra vonatkozó könyvészeti adattal s azzal a megjegyzéssel egészíti ki: Helyes az, hogy a régi magyar történeti kútforrások sehol sem említik Klingsort, de talán mégis föltehető, hogy Kinga Miklós, Margit királyleánynak, III. Béla leányának s az erdélyi vajdának, Mátyásnak s III. László királynak udvarmestere Klingsor históriai alakja. Ezt a feltevést csakugyan nehezen lehetne az időszámítással összhangba hozni.[8]

[1] Franz X. Wegele, Die h. Elisabeth von Thüringen (Sybel-féle histor. Zeitschr. V. köt. 351. l. s köv.) München 1861. 359. l.

[2] Friedrich Müller, Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen. Hermannstadt 1864. XVI. l.

[3] Joseph Freiherr v. Eichendorff, Geschichte der poetischen Literatur Deutschlands. Paderborn 1866. 79. l.

[4] Stépán Géza, Klingsohr Miklós, magyar eredetű régi dalnok (Hazánk és a külföld 1866. III. 298—300.).

[5] Otto Richter, Der Sängerkrieg auf Wartburg (Neues Lausitzisches Magazin 46. köt. 142—170. l.). Görlitz 1869. 168. l.

[6] Josef Trausch, Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen. Kronstadt 1870. II. köt. 272. l. s köv. és III. köt. 588. ll.

[7] Trausch írói lexikona, mely tudvalevőleg átdolgozása és folytatása Seivert «Nachrichten ...» c. művének, több cikket onnan szószerint vesz át, így a miénket is.

[8] Kinga Miklós 1230 körül élt; v. ö. A magyar tudós Társaság Évkönyvei. Budán 1834. II. köt. 197. l.

Gervinus [1] habozik, vajjon igazi költőnek tartsa-e Klingsort vagy csak mondaszerű alaknak; az utóbbit valószínűbbnek tartja.

Wackernagel [2] szerint «Klingsor von Ungerland» azonos a «Parzival» Clinschorjával, míg Schneider [3] költött személyiségnek tartja, mely csak a wartburgdaloknak köszöni létét.

Fejérpataky is részletesebben foglalkozik két dolgozatában Klingsorral. Első [4] cikke azok közül való, melyek a költő életrajza alakjában nem adnak egyebet, mint az ismert mondát. A szerző itt egyáltalán nem is kételkedik a históriai Klingsor lehetőségében. Ellenben egészen más eredményre jut második [5] cikkében: itt Klingsort csak a «phantasia szüllöttének» tartja. A két dolgozat azonban egyébként — még az utóbbi sem — nem tarthat valamelyes tudományosságra igényt, ámbár gazdag irodalmon alapulnak, minthogy a szerző semmiféle kritikát nem gyakorol forrásait illetőleg s azok összefüggését még a legkisebb mértékben sem veszi figyelembe.

Az első s egyszersmind egyedüli önálló tudományos munka, mely Klingsorral foglalkozik, Heinrich Gusztáv [6] egy cikke. A szerző a monda kritikai tárgyalásánál értékesíti az összes fontosabb műveket, melyek Klingsort tárgyalják, s végül maga a 146. l. ilyen eredményre jut: «Klingsor a Wolfram «Parzi-

[1] G. G. Gervinus, Geschichte der deutschen Dichtung. Leipzig 1871. II. köt. 153. l.: «Wir können nicht entscheiden, ob Klinsor ein wirklicher Dichter, einer der ersten gelehrten Meister der neuen Zeit war, dem man den Sängernamen (Klingesaere) des Zauberers im Parzival beilegte, oder ob (was wahrscheinlicher) dieser Vertraute der Zauberkunst u. der Hölle nur aus dem Gedichte abgelöst und dem Dichter desselben, Wolfram, gegenüber gestellt wurde, wie wenn heute ein Poet den Mephistopheles mit Goethe in Konflikt bringen wollte.»

[2] Wilhelm Wackernagel, Geschichte der deutschen Litteratur. Basel 1872. 304. l.

[3] Rudolf Schneider, Der zweite Teil des Wartburgkrieges u. dessen Verhältnis zum Lohengrin. Mühlberg 1875. 15. ll.

[4] ifj. Fejérpataky László, Klingesor Miklós. (Reform 1875. 63. és 64. sz.)

[5] ifj. Fejérpataky László, Költészet az Árpádok alatt. II. r. (Figyelő 1878. 178—190. l.).

[6] Heinrich Gusztáv, Klingsor aus Ungerlant (Egyet. Phil. Közl. 1878. 137—146. l.).

val»-jából szárzmazik; a «Klingesaere» és «Klingsor» hasonlatossága útján lett költővé; sajátszerű jelleménél és állásánál fogva őt választották a «versenyben» Wolfram ellenfelévé; Erzsébet halála után vele jósoltatá meg a monda a szentek közé igtatott királyleány születését, a mely célből előbb magyar származásuvá tette őt a hagyomány».[1]

Strack[2] Klingsorban a «Parzival» bűvészét ismeri fel, kit Wolfram egy tisztelője vele — alkotójával — állított szembe. Csak a wartburgi dalnokversenyről szóló költemény útján ment végbe a bűvész Klingsornak a költő, mesterdalnok Klingsorrá való átalakulása.

Mielke[3] szerint, ki értekezésének egy helyén mondánkat is szóba hozza, Klingsorban «szemmel láthatólag egy népies s egy egyházi tendencia olvad össze». Klingsor szerinte tehát csak költött jelképes alak.

Lechleitner a német «minnesang»-ról szóló művében Klingsort is megemlíti. Minthogy fejtegetéseit nem igen lehet kivonatban pontosan visszaadni, inkább a szerzőt magát szólaltatom meg:[4] «Auch der mythische Sänger Klingsor, der Schwarzschreiber und Zauberdenker, verdankt dieser (a középkornak) Fabelwut sein Entstehen. Er scheint beliebt gewesen zu sein; auch die Chroniken bringen seinen Namen. Er vertritt die dunkeln Geheimnisse des streitbaren Menschengedankens, das finstere, keiner Erkenntnis fähige Ringen mit dem zerstörenden Welttriebe. Und so ist er der lichtvollen schöpfungsfreudigen Gewalt entgegengesetzt, welche die seelischen Zerwürfnisse lässt und die Geister befreit, indem sie ihr Streben mit sonniger Ahnung und glaubenstreuem Frieden erfüllt. Klingsor's Begleiter ist der Höllenhund, der dampfiges Feuer aus dem Rachen schüttet. Klingsor wird gedacht als der

[1] V. ö. még Heinrich Gusztáv, A német irodalom története. Budapest 1886—9. II. köt. 92. l. s köv.

[2] Adolf Strack, Zur Geschichte des Gedichtes vom Wartburgkriege. Berlin 1883. 46. l.

[3] Hellmuth Mielke, Die h. Elisabeth, Landgräfin von Thüringen. Hamburg 1891. 9. l.

[4] Franz Lechleitner, Der deutsche Minnesang. Wolfenbüttel 1893. 197. l.

schwarze Spielmann, der sein tönendes Gewerbe zur Leugnung und zur Versuchung übt. Der Wartburgkrieg kennt, ganz ungeachtet seiner innern und aüssern Lückenhaftigkeit, ein episches Ausmalen und Vertiefen der Gestalten und Gemüter nicht; im anderen Falle wäre Klingsor mit wenig Zutat zum Mephistopheles des Mittelalters geworden».

Egy oklevél alapján, melyet Béla király, Szent Erzsébet fivére, állított ki s mely arról szól, hogy két magyar — Dávid és Farcasius — elkisérte a fiatal királyleányt Thüringiába s csak férje halála után tért újra vissza Magyarországba, Dobenecker [1] azt gyanítja, hogy ebben a magister Farcasiusban, a ki később mint vicekancellár is szerepel Magyarországon,[2] kell keresni a mondai Klingsor históriai mintaképét.

Teljesen Heinrich Gusztávon alapul Sebestyén Gyula,[3] kinek fejtegetéseivel nagyjában azonosítja is magát; de Klingsort illetőleg Sebestyén még egy lépéssel tovább megy Heinrichnél. Minthogy mondánkat történeti jellegű mondának tartja, gyanítja ennek históriai magvát is. Szerinte Klingsor magyar énekmondó az akkori időből, a ki valamiképen szerepelt a Wartburgon s a ki varázsló hírében állott. Ebben a feltevésben még az előbb említett oklevél is megerősíti, mely szerinte 1244-ből származik.

«Klingsor von Ungerland»-ot s a «Parzival» bűvészét Martin [4] sem választja el; szerinte Klingsor egyszerűen «Wolfram költői erejének teremtménye».

Érdekes az is, a mit újabb etnográfiai kutatások Klingsorról napfényre hoztak. Kisch az ő «Nordsiebenbürgisches Namenbuch» című művében a «Klängesuir» (erdélyi szászul) nevet

[1] Otto Dobenecker, Die Vermählung des Landgrafen Ludwig IV. von Thüringen mit Elisabeth von Ungarn (Wartburgstimmen I. köt. 169—173. l.). 1903. 172. l.

[2] V. ehhez ö. Auctor Rhythmicus i. m. pag. 2046 sq., a hol Klingsor szintén megjelenik a magyar király tanácsosai közt.

[3] Sebestyén Gyula, A regösök. Budapest 1902. 490 l.; de különösen: A magyar honfoglalás mondái. Budapest 1904. I. köt. 166. l. s köv.

[4] Ernst Martin, Der Minnesang in Thüringen.... 177. l.

mint szőlőnevet egy északerdélyi szász telepítvényből kimutatja.[1] Szerinte az «äm [2] Klängesuir»-mezőnév azt a helyet jelöli, a hol a zenészek szüretkor táncra muzsikáltak, vagy pedig egy embernek a szőlőjét, kit Klingsornak híttak, mivel ő vagy valamelyik őse muzsikus lehetett.[3]

Schullerus [4] szintén azon a véleményen van, hogy ennek a mezőnévnek közvetlenül semmi köze sincsen a mi Klingsorunkhoz, de jelöli a talajt, melyből ez a mondai alak kisarjadhatott. Véleménye szerint Klingsor tehát végső esetben a régi babona hasonló mezei démonja, mint a melyekkel más mondánkban is találkozunk.

III. AZ EDDIGI KUTATÁSOK EREDMÉNYEI.

«Klingsor von Ungerland» neve a legváltozatosabb alakokban van közölve :[5] Klinsor (Clinsor),[6] Clingesar,[7] Clingeshor(e),[8]

[1] Gustav Kisch, Nordsiebenbürgisches Namenbuch (Archiv d. Ver. für siebenb. Landeskunde. XXXIV. köt. 5—153. l.) Hermannstadt 1907. 71. l. és ehhez A. Schullerus, Korr. d. Ver. für siebenb. Landesk. XXXI. évf. 100. l. ; ugyanazon szerző még az Asbóth-féle «Nyelvtudomány»-ban 1908. II. 72. ll.; továbbá M. I., Ethnografia. 1907. XVIII. 360. l.

[2] Erdélyi szászul annyit jelent, mint -ban, -ben.

[3] Kisch egy a szerzőhöz intézett írásbeli közlése szerint, 1909. aug 14 én.

[4] Korr. d. Ver. für siebenb. Landesk. XXXI. évf. 100. l.

[5] Meg vagyok győződve, hogy a következő változatok legtöbbje a másolók rovására írandó (az Auctor Rhythmicus nem kevesebb mint 4 külömböző névváltozatot tüntet fel, v. ö. i. m. 2035., 2039., 2045., 2046. v.), de sokaságuk talán indokolttá tehetné azt a feltevést, hogy a mai «Klingsor» a mi alakunknak nem eredeti elnevezése, hanem hogy mind e nevek egy egységesre mennek vissza, melyet a mai napig nem deríthettek még ki.

[6] Nagy párizsi (néha még Manesse-féle) és jenai kézirata a wartburgi daloknak. — Rothe János thür. krónikája (a drezdai kodex szerint, melyen Mencken kiadása alapul). — Eines Ungenannten, Leben der h. Elisabeth. — Chronicon Thuring. auctore ignoto.

[7] Cronica Sant Elisabet.

[8] A latin «vita Ludovici» s valamennyi erre visszamenő latin forrás.

Clingesor(e),[1] Clingezor,[2] Clingensor,[3] Clingser,[4] Klingsoer,[5] Klingsohr,[6] Clingsor,[7] Chlingsor,[8] Clingzor,[9] Klinhsor,[10] Clyncsor,[11] Clyngissor.[12] A «Clinisor»-név megvan az «Apollonius von Tyrland»-ban [13] is, de a név itteni viselőjének a mi Klingsorunkhoz a legcsekélyesebb köze sincs.

Hogy a «Klingsor» név német vagy idegen eredetű, erről már sokat írtak. Rinne[14] az arabból magyarázza, Ilgen [15] a héberből, többen [16] a franciából (ó-franciából). Mind ezen értelmezések többé-kevésbé misztikus jellegűek, részben nagyon irány-

[1] Lohengrinnek heidelbergi B kézirata. — Leben des heiligen Ludwig. — Monachus Pirnensis. — Auctor Rhythmicus 2035. v. (*K*lingesor).

[2] Lohengrinnek heidelbergi A kézirata.

[3] Lohengrinnek heidelbergi B kézirata.

[4] Hans Folz.

[5] Auctor Rhythmicus 2039. v.

[6] Sok későbbi forrása a mondának.

[7] Lohengrinnek müncheni kézirata. — Lorengel. — Auctor Rhythmicus 2046. v. (*K*lingsor). — Kolmári kézirat. stb.

[8] Lohengrinnek müncheni kézirata.

[9] Lohengrinnek heidelbergi A kézirata. — A Lohengrin kézirataira vonatkozólag, melyeket magam nem láthattam, v. ö. Friedrich Panzer, Lohengrinstudien. Halle 1894.

[10] Auctor Rythmicus 2045. v.

[11] Theodoricus de Thuringia ap. Canisium; Pray: Klynsor; Supplementa: Clinsor.

[12] Rothe János thür. krónikája a sonderhauseni egyház-könyvtár kézirata alapján — Chronicon varii argumenti 234, a mint az ottani katalógusban van jelölve —; v. ö. Liliencron i. m. elősz. VI. l. és 332. l. s köv.

[13] Heinrich's von Neustadt «Apollonius von Tyrland» nach der Gothaer Handschrift herausgegeb. von S. Singer. Berlin 1906. V. ö. 154. 155. és 156. l.

[14] Lásd 46. l.

[15] Lásd 41. ll.

[16] Lukas i. m. 274. l.; San-Marte (A. Schulz), a Pfeiffer-féle Germaniában II. köt. 408. l.; Karl Bartsch, Germanistische Studien. Wien 1875. 150. l.; Ernst Martin, Zur Gralsage. Strassburg 1880. 42. l. — A «Klingsor» név ezen francia értelmezései — mindegyik különbözik a másiktól — mind a parzivalbeli «Clinschor»-ra vonatkoznak s annyira hozzá vannak szabva az ő föllépéséhez és szereplésehez a «Parzival»-ban, hogy egyenesen irányzatosoknak mondhatók. Ezért sincs értelme vagy értéke, hogy itt rátérjünk.

zatos természetűek is. Lukas[1] egy démoni fülzúgásra» gondol, Simrock[2] és Kisch[3] a középfelnémet «klingesaere»-re.

Az előbb felsorolt minden névalakban közös a clin- vagy cling-tőszótag, mely kétségtelenül összefüggésbe hozható az ófn. chlingisôn=csengeni (clangere)-vel. Már az ófelnémetben megtaláljuk e szótagot tulajdonnevekben s ma is megtaláljuk számos német családnévben.[4] Nagyon kérdéses legalább azonban az, hogy a második szótag-(s)or ebben az esetben föltétlenül összefüggésbe hozható az úfn. «Ohr»-ral (fül, auris).[5] — A «Klingsor»-név csak a XV. század végéről mutatható ki oklevélből,[6] s jelenleg a «Klingsohr» mint családnév szerepel Németország több részében.[7] *Mindez a mellett szól, hogy a «Klingsorban» valószínűleg egy ősi német névvel van dolgunk, mely csakugyan* — talán hamis analógia folytán — *a mai alakjává torzult.* A mi azonban a név jelentését illeti, Lachmann-nal azt mondanám én is: «*beismerjük, hogy számunkra a szó érthetetlen*».[8]

Azt a kérdést, hogy «Klingsor von Ungerland» históriai alak-e, szintén igen sokszor tárgyalták, s a mint az előző

[1] Lukas i. m. *162.* l.; lásd még 43. l.

[2] Lásd 48. ll.

[3] Lásd 53. l.

[4] Ilyen családnevekre gondolok mint: Klink, Klingenspohr, Klingemann, Klinger, Klingmüller stb.

[5] Ámbár Grimm kimutatja e kifejezést: ein Klingsohr (zúgó fül; Grimm, Deutsch. Wörterbuch V. köt. 1194. l.), s ámbár a fülzúgás a néphit szerint valami csodálatos (v. ö. Grimm, Deutsche Mythologie II. köt. 935. l.), mégis azt hiszem, hogy bármily csábítónak látszik is, itt egy sem találó.

[6] A szász-weimari nagyherceg birtokában van egy oklevél, egy reinhardsbrunni apátnak — Jánosnak — adománylevele, melyet ez 1493-ban Klingsore vagy Klingesor Mathis részére állított ki, a ki — úgy látszik — Ottenhausenben, a weissenseei kerületben élt, legalább itt volt a főbirtok, a melyet neki adományoztak. Közölte Karl Aue, Zeitschr. des Ver. für thür. Geschichte u. Altertumskunde. 1855. 257. l.

[7] A «Klingsor» családnév található Berlinben (v. ö. a berlini címjegyzéket 1907. I. köt. 1146. l.), Münchenben (v. ö. a müncheni címjegyz. 1907. I. köt. 264. l.), Drezdában (v. ö. a drezdai címjegyz. 1907. I. köt. 422. l.), valamint a szász királyság több kisebb helységében is.

[8] Kleinere Schriften 143. l.

fejezetben láttuk, majd tagadólag, majd meg igenlőleg feleltek rája. A történeti Klingsor vitatói ismét két táborra oszlanak: egy részök ragaszkodik a források közléséhez, míg a többiek csak egy történeti alak torzképét hajlandók benne látni, tehát csak közvetve hisznek egy históriai Klingsorban.

Az első csoport könnyen megcáfolható. A mint már láttuk, valamennyi Klingsorra vonatkozó forrásunk apoldai Detrére és Damen Hermannra megy vissza. Hogy apoldai Detre, kinek műve hosszú időkön át mint majdnem kánoni tekintélyű történeti kútfő szerepelt,[1] Klingsorról szóló közléseit a népmondából merítette, ezt az újabb történeti kutatások — a mint szintén láttuk — olyan meggyőzően mutatták ki, hogy most már megállapodott ténynek tekinthetjük.[2] Hogy Damen Hermann-nak ismert és sokat idézett adatát csak a rejtvényverseny létezésére vonatkoztathatjuk, nem pedig Damennek a költő Klingsorral való személyes ismeretségére, ezt már Koberstein is világosan látta s ki is fejezte,[3] s felfogása mindenesetre az egyedüli helyes is. Egy XV. századbeli mesterdal[4] is beszédes bizonyságát adja annak, hogy egyáltalában a költő Klingsorról szóló egész monda csak a wartburg-daloknak — vagy pontosabban a rejtvényversenynek — köszöni létrejöttét. Itt ugyanis Klingsor papnak neveztetik — a mi egészen világosan a wartburgdalok mesterpapjára mutat —, Wolfram pedig «von Ungerland»-nak, a mi szintén a dalnokverseny alapján való felcserélésre mutat.[5] Egyáltalán mindazon költeményekben, a melyekben a költő Klingsorról van szó, mindig Wolframmal szoros kapcsolatban vagy legalább is közvetlen közelében említik. *Eszerint Klingsorról minden közlés csak mondán alapul, s a*

[1] V. pl. ö. még Wenck, Die heilige Elisabeth. Tübingen 1908. 45. l.

[2] Lásd 13. l.

[3] Lásd 41. ll.

[4] Lásd 32. l.

[5] V. ö. v. d. Hagen i. m. IV. köt. 888. l. 3. Csak a 12. sorban, miután «Klingsor ein priester»-nek neveztetett, olvassuk ezt:

«Wolfram, der kam gerennet
in garten also freÿ,
ein her im Ungerlant er sas...»,

oly csere, melyet lehetetlen csak valamely másoló rovására írnunk.

rávonatkozó kútfőktől meg kell tagadnunk minden történeti megbízhatóságot.

Többen hangoztatták azt a véleményt is, hogy «Klingsor von Ungerland» csak eltorzított képe a XIII. század egy történeti alakjának. Némelyek már e feltevéssel is megelégszenek, míg mások — mint Lukas, Trausch, Dobenecker [1] — újra egy lépéssel tovább mennek és egész határozott történeti alakokra utalnak. Hogy ez minden esetben merész dolog s hogy ebben nagyon óvatosan kell eljárni, már az a körülmény is bizonyítja, hogy a fenn említett három tudós közül mindegyik más-más történeti személyt talált feltevése támogatására, s ha tovább akarnánk kutatni, bizonyára még egész sorát találnók az ilyen alakoknak, különösen mivel a szigorú kronológia ez esetben semmiféle szerepet nem játszik.

Egy nagy része azoknak, a kik «Klingsor von Ungerland»-dal részben behatóbban, részben kevésbé behatóan foglalkoztak, azt a nézetet is vallja: hogy «Klingsor von Ungerland» csupán mondai-míthikus vagy egyenesen jelképes alak s csak a wartburgdaloknak[2] köszöni létezését. A wartburgdalok költője viszont a «Parzival»-ból vette át s így végelemzésben «Klingsor von Ungerland» nem egyéb mint Wolfram von Eschenbach költői fantáziájának alkotása.

Vegyük most ezt a nézetet közelebbről szemügyre: Ha a rejtvényversenyt — a wartburgdalok legrégibb részét — Wolfram «Parzival»-jával vetjük egybe, többféle hasonlóságot találunk a kettő közt; sőt nem is lehet kérdés tárgya, hogy a rejtvényverseny költője már ismerte Wolfram művét. Véleményem szerint pedig mégis igen messzire mennénk, ha eszerint azt is állítanók, hogy «Klingsor von Ungerland» sem egyéb, mint a «Parizival» Clinschor-ja. Mert e két alakot — bármennyire is hasonlítanak látszólag egymáshoz — mindenesetre mégis élesen el kell választanunk egymástól s nem is lehet őket rövidesen — mint a hogy eddig általánosan történt — egy sorba állítani.

[1] Lásd 43. ll.; 49. és 52. l.

[2] a rejtvényversenynek.

Van ugyan több vonás, mely közös a két varázslóban,[1] de legalább majdnem ugyanannyi pontban lényegesen különböznek is egymástól. A legfontosabb mozzanat, mely a kettőt elválasztja az, hogy Clinschor herélt.[2] Ebből az egy látszólag nem nagyon fontos megkülönböztető jelből fakad a «Parzival» bűvészének egész sajátszerűsége: gyűlöli az emberi nemet (Parz. 658, 5), ezért megtanulja a bűvészetet, végül felépíti bűvös palotáját, a hol garázdálkodik és asszonyokat s férfiakat megbűvölve tart fogságban. Mindennek «Klingsor von Ungerland»-ban a legcsekélyebb nyomára sem akadunk. Ha tehát a wartburgdalok költője Klingsorát csak a «Parzival»-ból vette át, mért hallgatta el épen ezt a vonását, melyet pedig igen jól alkalmazhatott volna fantasztikus rejtvényversenyében? A két alak egyéb megkülönböztető jeleit — így Klingsor magyar hazáját, jóslását a Szent Erzsébet születéséről, költői voltát — utoljára egész jól meg lehetne még magyarázni;[3] arra nézve azonban még senki sem talált magyarázatot, s nem is lesz könnyű feladat egyáltalán, megfelelő magyarázatot találni. A két varázsló közös vonásai viszont oly általános s jelentéktelen természetűek, hogy a régi népmondák majdnem minden varázslójánál megtalálhatjuk. Virgilhez való vonatkozásuknak sem valami nagy fontosság tulajdonítandó, mert a Virgil-monda egy változatában sincs szó

[1] Mindkettőnek a neve majdnem ugyanaz. A rejtvényverseny elején egy kereskedő (Klingsor?) lép fel (25. vsz.), Gawan egy hasonló kereskedőt talál a Chatel merveil kapuja előtt (Parz. 562, 23 s. köv. s.). Mindkét varázslót kapcsolatba hozzák Virgil varázslóval (wb. 106. vsz.; Parz. 656, 17.). A szellemek alá vannak nekik vetve (Wb. 108., 110., 112... vsz.; Parz. 658, 27.), stb. Klingsor hivatkozására a Lohengrinben nem fektetek semmiféle súlyt, minthogy könnyen felismerhető, hogy a Lohengrin költőjének költői alkotása.

[2] Ez a körülmény igen valószínűnek tünteti fel, hogy «Clinschor»-ban alapjában véve a szerencsétlen Abälard történetével s későbbi történeti mondájával van dolgunk. Időrendi s földrajzi körülmények kedvezően szólnak e vélemény mellett. — V. ö. Carriere, Abälard und Heloise, ihre Briefe u. Leidensgeschichte. Giessen 1853. — Rührmund, Wolframs von Eschenbach Beschreibung von Terre marveile, ein poetisches Landschaftsgemälde. Potsdammi értek. 1845; azonkívül megjelent a v. d. Hagen-féle Germania-ban, IX. köt. 12–35. l.

[3] A mint kivált Simrock meg is tette.

sem Klingsorról, sem Clinschorról.[1] Csak nevük látszik rokonnak, ezzel azonban koránt sincs bebizonyítva, hogy a két személy is azonos.

Már az első fejezetben láttuk, hogy a Klingsorról szóló legrégibb közlések a wartburgdalok. A kérdés már most a körül forog: vajjon a költemény vagy a wartburgi dalnokversenyről szóló népmonda-e — mely bizonyára szintén létezett — az eredetibb? Mindeddig úgy feleltek e kérdésre, hogy a költemény nyomán az egész monda keletkezett.[2] A kérdés ilyen megoldását igen önkényesnek s indokolatlannak tartom, mert az a körülmény, hogy előbb seholsem találjuk írásban megrögzítve, még nem kényszerítő bizonyítéka annak, hogy egyáltalán nem is létezett. Gondoljuk csak meg a következőt: apoldai Detre körülbelül 50 évvel[3] a költemény keletkezése után írta az ő életrajzát; forrásai felsorolásánál kifejezetten mondja: interrogavi etiam personas *antiquissimas*..., a mi — a mint már láttuk — épen a mi mondánkra is vonatkozik. Már most képzelhető-e, hogy a wartburgi dalnokversenyről szóló költemény oly rövid idő alatt egy ilyen megszilárdult népmondát támasztott volna, hogy a legidősebb emberek már históriai ténynek vették? — Alig hiszem.

De egy további ok is amellett szól, hogy a monda régibb a költeménynél: az öt versenyző motivumáról a míthosz és legenda terén mozgó összehasonlító kutatások kiderítették, hogy a legrégibb népköltészetnek kedvelt motivuma.[4] Az ó-perzsa és

[1] V. ö. Domenico Comparetti, Virgil im Mittelalter. Aus dem Ital. übersetzt von Hans Dütscke. Leipzig 1875.

[2] V. ö. Rückert, Das Leben des heiligen Ludwig, Landgrafen in Thüringen, Gemahls der h. Elisabeth. 106. l. — Wegele, Annales Reinhardbrunnenses. XXII. l. — Simrock, Der Wartburgkrieg. 317. l.

[3] A legkedvezőbb esetben, mert az egész első rész, mely a tulajdonképeni dalnokversenyt ábrázolja, Wilmanns szerint 1260 körül keletkezett; v. ö. Zeitschr. f. deutsches Altert. XXVIII. köt. 206. l.: «Man setzt jetzt die Dichtung (csak az első részről van szó) übereinstimmend c. 1260.»

[4] Hugo Winckler, Die babylon. Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen. Leipzig 1902. 49. ll. — Ugyanaz, Die babylon. Geisteskultur in ihren Beziehungen zur Kulturentwicklung der Menschheit. Leipzig 1907. 125. l.

ó-arab hagyományokban jellemző módon 5 ló versenyéről van szó; a győztes lovat azonban megcsalják s nem adják oda a nyert díját. Tudjuk most, hogy a keleti mese- és mondavilág mennyire összefonódott az európai népekével; különösen a mese terén való kutatások igazolják ezt újra meg újra. Hogy mily nagy szerepet játszott a dalnok minden időben — különösen a korai középkorban is — a német népnél, eléggé ismeretes. Nem egészen valószínű-e már most, hogy a német népképzelet a meglevő motivumot a maga módja szerint fejtette ki — a maga kedveltjeit harcoltatta egymással — s így a wartburgi dalnokverseny mondáját alkotta meg, még mielőtt költeményünk keletkezett? Winckler mondánkat egyenesen a régi kelet «tipikus újévlegendájának» nevezi.[1]

Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy a wartburgi dalnokverseny mondája régibb a költeménynél, egyben a legnagyobb valószínűséggel föltehetjük azt is, hogy Klingsor alakja régibb, mint a «Parzival» Clinschor-ja. Sőt egy lépéssel tovább is mehetünk s föltehetjük, hogy Wolfram az ő varázslójának nevét, kit Chrestiennél névtelennek találta,[2] egyenesen a régibb népmondából merítette, míg annak alakításában teljesen más forrásokat követett. Legfeljebb ennyiben lehet még véleményem szerint a kettő közötti összefüggésről szó.

Mindezekben azonban nem akartam elvitatni, hogy «Klingsor von Ungerland» mondai alak, de teljes határozottsággal azt, hogy közvetlenül a «Parzival»-ból van véve s eszerint azonos a Wolfram von Eschenbach varázslójával.

El kellene még azt a kérdést is döntenünk, hogy *minő jogcímen neveztetik Klingsor «ûz Ungerlant»-nak.* Simrock, kihez aztán Heinrich Gusztáv is csatlakozik, ennek tudvalevőleg következő magyarázatát adja: azáltal, hogy a monda Klingsorral jósoltatta meg a Szent Erzsébet születését, hazáját is a

[1] Hugo Winckler, Die babylon. Geisteskultur ... 125. l.

[2] Chrestien de Troies «Conte du graal»-jában 8910. v. egyszerűen ezt olvassuk: «uns sages clers d'astronomie»; v. ehhez még ö. Birch-Hirschfeld, Die Sage vom Gral, ihre Entwicklung u. dichterische Ausbildung in Frankreich u. Deutschland im XII. u. XIII. Jahrhundert. Leipzig 1877. 280. ll.

Szent földjére tette át. Miért gondolt azonban a monda épen Klingsorra, midőn a Szent Erzsébet születéséről szóló legendát alkotta? — *Véleményem szerint inkább az tehető fel, hogy Klingsor már a népmondában mint magyar bölcs volt ismeretes, a miért aztán a későbbi legenda is vele jósoltatja meg a Szent Erzsébet születését.* Hogy azonban egyáltalán «ûȥ Ungerlant»-nak nevezték, erre talán mégis valami históriai esemény adhatott alkalmat, a mi talán egyszersmind egyesegyedüli történeti magva is a mondának. Mert hogy Magyarországot mondánkban csak csodaországnak tekintsük,[1] ehhez sem a mondában, sem a költészetben nem találtam párhuzamos jelenséget. Simrocknak a magyarázatát viszont nem igen tudom helyeselni, mert azt a nézetét, mellyel a legrégibb wartburgdalokban a Klingsor hazájára vonatkozó helyeket cáfolja[2] — s csak erre alapíthatja aztán feltevését —, nem tartom valami nagyon meggyőzőnek.

FÜGGELÉK.

Szándékom eredetileg az volt, hogy «Klingsor von Ungerland» szereplését az újabb német irodalomban is tekintetbe veszem és külön fejezetben tárgyalom. De mivel nem sikerült mindazon műveket megtekintenem, melyekben Klingsor-ra vonatkozólag — úgy sejtem — találhattam volna valamit, megelégszem azzal, hogy ezeket az irodalmi műveket e helyen pontosan felsorolom: Novalis, Heinrich v. Ofterdingen. 1802. — Chr. Ludwig Stieglitz, Wartburg. Ein historisch-beschreibendes Gedicht in 5 Gesängen. Leipzig 1802. — F. Oberthür, Minne- und Meistersänger aus Franken. Ein Geisterdrama mit Gesang und Tanz. Würzburg 1818. — E. T. A. Hoffmann, Der Kampf der Sänger (Die Serapionsbrüder II.). 1819. — Chr.

[1] V. ö. Rinne i. m. 17. ll.; lásd még 46. l.

[2] V. ö. Simrock i. m. 255. l. s köv.

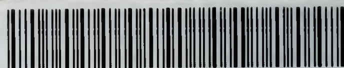
Kuffner, Die Minnesänger auf der Wartburg. Romantisches Schauspiel in 5 Akten (Sämml. dram. Werke. Wien 1825. II. köt. 1—124. l.). 1819. — Grillparzer drámai vázlata a wartburgi dalnokverseny mondájáról 1821-ből (Sämmtl. Werke IV. kiad. Stuttgart 1887. XI. köt. 102. l.). — Fouqué, Der Sängerkrieg auf der Wartburg. Ein Dichterspiel. Berlin 1828. — Aug. Bürck, Der Sängerkrieg auf der Wartburg. Eine romantische Erzählung. Leipzig 1834. — Ida Gräfin Hahn-Hahn, Der Kampf auf der Wartburg, ein Liederkranz (Neue Gedichte 57—180. l.). Leipzig 1836. — Gustav Kastropp, Heinrich v. Ofterdingen. Eine Mär. Stuttgart 1880. — Fritz Lienhard, Heinrich v. Ofterdingen. Drama in 5 Aufzügen. Stuttgart 1903. — Gust. Heinr. Schneideck, Heinrich v. Ofterdingen. Ein deutsches Spiel. Leipzig 1904.

Talán lesz még alkalmam arra, hogy ezekről máskor kimerítőbben is írjak. Egyelőre csak annyit mondhatok, hogy «Klingsor v. Ungerland» mindazon művekben, melyeket eddig láttam, csak mellékes szerepet játszik, mely többé-kevésbé megegyezik azzal a szerepléssel, mely az ismert mondában neki jut. Különösen sajátságos a fellépése Novalis regényében, hol a költő az öreg Goethet «Klingsohr» költő személyében lépteti fel.[1]

[1] V. ehhez még ö. Heinrich v. Ofterdingen (Novalis regénye), herausgegeb. von Julian Schmidt. Leipzig 1876. 76. l. — A Schubart, Novalis' Leben, Dichten u. Denken. Gütersloh 1887. 317. és 355. l. — J. O. E. Donner, Der Einfluss Wilhelm Meisters auf den Roman der Romantiker. Helsingfors 1893. 146. l.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

TARTALOM.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.